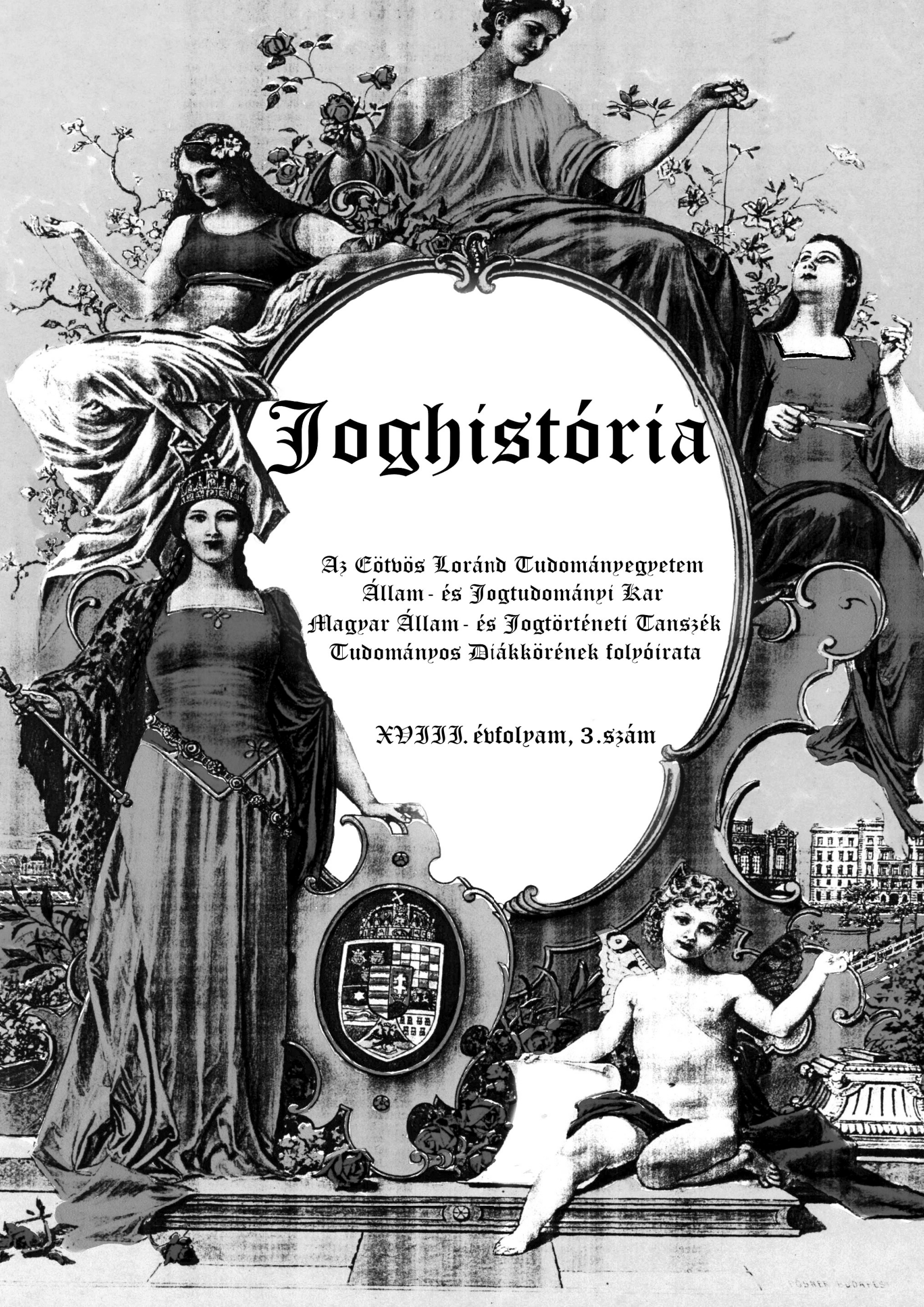

Joghistória

Az Eötvös Loránd Tudományegyetem
Állam- és Jogtudományi Kar
Magyar Állam- és Jogtörténeti Tanszék
Tudományos Diákkörének folyóirata

XVIII. évfolyam, 3. szám

Kedves Olvasóink!

A Magyar Állam- és Jogtörténeti Tudományos Diákkör (MÁJT TDK) nevében szeretettel köszöntjük régi és új olvasóinkat.

A Joghistória legfrissebb számában többek között az emberi jogok történeti kialakulásával, az országgyűlés nyilvánosságával és a szerzői jog fejlődésével kapcsolatos cikkeket olvashattok. Reméljük, hogy e szám is mindenki számára kellemes és hasznos időtöltést, az elsőéveseknek pedig az érdekeségek mellett a tantárgyhoz kapcsolódó tudásanyagot is kínál. A rövid tanulmányok egy-egy adott témában mélyebb ismeretek feltárására törekednek, a lap maga tudományos és ismeretterjesztő célokra egyaránt hivatott.

A Joghistória mellett – ha igazán össze akarjátok kötni a kellemest a hasznossal – ajánljuk a TDK üléseket, melyek során még jobban elmélyedhettek a jogtörténetben, a szakma nagyjait hallgathatjátok, és kérdéseket tehettek fel nekik. Az üléseket mindig a hallgatóság – tehát Ti – alakítjátok, a szakmai részek mellett nagy hangsúlyt kapnak az érdekességek, az átfogó ismeretek, a hallgatóbarát előadásmód, valamint az interaktivitás. Ha kérdéseitek van – akár a féléves programokkal, előadásokkal, akár az anyaggal kapcsolatban –, forduljatok hozzánk nyugodtan, vagy látogassatok el a <http://www.majt.hu> oldalra.

A Magyar Állam- és Jogtörténeti Tudományos Diákkör tagjai

majttkd@gmail.com

Csatlakozz hozzánk a Facebook-on is!

<http://www.facebook.com/MAJTSDK>

Tartalomjegyzék

1. Deák Richárd	Az emberi jogok történeti áttekintése	4-7. oldal
2. Szabó Zsanett	Az 1868. évi XXXVIII. törvénycikk jelentőség	8-13. oldal
3. Ványa Bertalan	Az Országgyűlés nyilvánossága – részvétel és tájékozódás a magyar Országgyűlésben	14-17. oldal
4. Vastag Alexandra	A békebírák Magyarországon	18-22. oldal
5. Zánathy Anna	A magyar szerzői jog kialakulása és fejlődése a XIX. század végéig	23-28. oldal

Az emberi jogok történeti áttekintése

Írta: *Deák Richárd*

Az emberi jogok története – sok jogintézményhez hasonlóan – egészen az ókorig visszavezethető. Elnevezésük a korok során változott, lényegi tartalmuk, mibenlétük azonban keveset. Ennek ellenére mégis beszélhetünk bizonyos történelmi mérföldkövekről, mind európai, illetve világtörténelmi, mind pedig magyar szempontból, amelyek a korábbiakhoz képest valamelyest csiszoltak, árnyaltabbá tették a jogok fogalmát.

Jelen írásban ezeket a mérföldköveket szeretném áttekinteni, a teljesség igénye nélkül, hiszen a téma önmagában véve óriási, a rendelkezésre álló keret pedig szűkös. Szükségszerűnek látom – a magyar szabályozás bemutatása mellett – az egyetemes történelemre való kitekintést, mivel az emberi jogok fogalmát csak így ismerhetjük meg kellő módon.

Az embert – természeténél fogva – megillető jogok mind az antik világban, mind pedig a korai kereszténység felfogásában a természetjogon alapultak.¹ Valójában a természeti jogot vehetjük a mai napig az emberi jogok előzményének, mivel nélküle nagy valószínűséggel nem jöhettek volna létre azok a történelmi dokumentumok, elméletek, amelyek a későbbiekben biztosították először a kiváltságosok, majd idővel minden ember elidegeníthetetlen jogait. Ahogyan fentebb már említettem, az emberi jogok történetét egészen az ókorig visszavezethetjük, már az ókori görög irodalomban és filozófiában, illetve az ókori Róma gondolkodóinál megjelent az a gondolat, hogy az embert természeténél fogva megilletnek bizonyos „isteni”, „égi” jogok.² Úgy gondolták, az ember alkotta törvényeknél léteznek magasabb rendű normák, a természeti, illetve isteni eredetű, örök erkölcsi törvények. Ebből következően csak a természeti törvénynek megfelelő törvények tekinthetők valódi törvénynek, hiszen ha egy emberi norma ellentétes a természeti törvénnyel, akkor nem lesz érvényes, és betartása sem lesz kötelező.³ Ókori irodalmi példaként leginkább az Antigonét lehetne erre az állításra felhozni, mivel Antigoné az emberi parancs ellenére temeti el testvére holttestét, mert tudja, hogy az isteni törvények szerint a bátyja csak így juthat a túlvilágra. Platón ekképpen vélekedik: „a hasonló természettől fogva rokona a hasonlóknak, a törvény pedig, az emberek zsarnoka, sok esetben erőszakot követ el a természeten”.⁴ Cicero szerint pedig nincsenek különböző jogok, se most, se a jövőben, hanem egy örök és változtathatatlan jogrend létezik minden népnek, minden korban.⁵ Ugyanakkor ezek a jogok a gyakorlatban nem illettek meg minden embert, az antik világ berendezkedéséből, a rabszolgatartó társadalomból következik, hogy az ilyen típusú jogokban csak a szabadok részesülhettek. Arisztotelész például így ír: „természettől fogva

¹ Földi András (szerk.), Összehasonlító jogtörténet, ELTE Eötvös, Budapest, 2012, 165. o.

² Sári János – Somody Bernadett, Alapjogok: Alkotmánytan II., Osiris, Budapest, 2008, 15. o.

³ Halmai Gábor – Tóth Gábor Attila (szerk.), Emberi jogok, Osiris, Budapest, 2003, 35. o.

⁴ Péteri Zoltán, Az emberi jogok a történelemben = Emberi jogok hazánkban, Katonáné Soltész Mária (szerk.), ELTE Jogi Továbbképző Intézet, Budapest, 1988, 24. o.

⁵ Sári – Somody, 2008, 15. o.

vannak, akik szabadok, s vannak, akik szolgák, s ez utóbbiaknak hasznukra van a szolgasors, és igazságos”.⁶

A középkorban a természetjogi gondolatok továbbéltek, legnagyobb képviselőjük Aquinói Szent Tamás, aki *Summa theologiae* című munkájában megkülönbözteti az örök törvényt (*lex aeterna*), a természeti törvényt (*lex naturalis*), és végül a tételes törvényt (*lex humana*).⁷ Rámutat továbbá az uralkodónak a természetjogból fakadó kötelességeire alattvalóival szemben, ugyanis az ember bizonyos vele született emberi méltósággal (*dignitas humana*) rendelkezik.⁸ A középkorban bizonyos alapvető jogokat, amelyek a nemeseket az uralkodóval szemben illették, szabadságoknak nevezték.⁹ Ezeket a szabadságokat különböző dokumentumokba rögzítették egy idő után, ilyen volt például az 1215-ös angol Magna Charta vagy az 1222-es magyar Aranybulla. Ezek a történeti dokumentumok mérföldkövet jelentenek – többek között – az emberi jogok tekintetében, mivel bennük fejeződik ki először az a szerződéses viszony, amely az uralkodót és a „népet” köti össze, miszerint ha az uralkodó a természetjogból fakadó kötelességeinek nem tesz eleget, azaz megsérti az isteni jogot, akkor őt trónjától meg lehet fosztani. Természetesen ezt a megfontolással kell értelmeznünk, hogy az „ellenállás és ellentmondás” joga csak a *corpus politicum* akkori tagjait, a nemesi nemzethez tartozókat illette meg.¹⁰ Az Aranybulla és a Magna Charta jelentősége is tehát abban ragadható meg, hogy az uralkodó akkor ismert el először olyan társadalmi csoport fennállását, amelynek a maga részéről sem megsérthető jogai vannak.¹¹ Magyar vonatkozásban kiemelhetjük továbbá az úgynevezett szentkorona-eszmét, amelyet Werbőczy István foglalt össze a Tripartitumban. Eszerint a király és a nemesek összessége kölcsönösen, egymással összefüggésben birtokolják a hatalom teljességét.¹² A polgári korszakban e gondolatok úgy bővültek ki, hogy már nemcsak a nemesség, hanem az egész nép ruházza át a hatalmat az uralkodóra.

Ezzel nagyjából elérkeztünk a XVII–XVIII. századba az ún. szerződéses elméletekhez, amelyeknek az a jellemzőjük, hogy az állam egy képzelte vagy valós szerződés alapján jött létre, és az emberek státuszát e szerződés határozza meg. Ami új ezekben az elméletekben, hogy a természetjogi gondolkodást világi keretek között képzelik el, tehát szakítanak az isteni szférával, és csupán a társadalom és az állam közötti dimenzióban gondolkodnak.¹³ Első képviselőjük Thomas Hobbes, az ő elméletét alávétési szerződésnek nevezzük. Talán a szerződési elméletek legnagyobb képviselőjének – olyan nevek mellett, mint Locke és Montesquieu – Jean-Jacques Rousseau-t tekinthetjük, ő „a szabadság és egyenlőség helyreállítását olyan társadalmi szerződés útján tartotta lehetségesnek, amelyben a társadalom tagjai lemondanak természetes jogaikról a közakarat (*volonté générale*), vagyis az állam javára, ám e jogokat – állampolgári jogként – a társadalom tagjai visszakapják”.¹⁴

Magyarországon ezekhez hasonló szerződéses elméletek a sajátos történelmi helyzet miatt nem születtek, és nem is születhettek volna. Az ország társadalmilag és intellektuálisan megrekedt, hiszen míg nyugaton – az észak-amerikai területeket is ide értve – egymás után születtek a különböző deklarációk

6 Péteri, 1988, 24. o.

7 Sári – Somody, 2008, 15. o.

8 Péteri, 1988, 24. o.

9 Földi (szerk.), 2012, 164.

10 Tallár Ferenc (szerk.), *Az emberi jogok és az európai tradíció*, Osiris, Budapest, 2002, 22. o.

11 Eckhart Ferenc, *Magyar Alkotmány- és Jogtörténet*, Osiris, Budapest, 2000, 31. o.

12 Mezey Barna (szerk.), *Magyar Alkotmánytörténet*, Osiris, Budapest, 2003, 97. o.

13 Sári – Somody, 2008, 15. o.

14 Földi (szerk.), 2012, 167. o.

(Petition of Rights [1628], Habeas Corpus Act [1679], valamint a Bill of Rights [1689]), amelyek előrébb vitték az emberi jogok manifesztálódását, addig Magyarországon a társadalom (mi több az 1699-es karlócai békéig az ország maga is) széttagolt volt; a nemesek csupán a saját privilégiumaikat védték, a polgárság rétege szinte nem is létezett.

Az 1789-es francia események okán keletkeztek az emberi jogok modern kori alapjai. Ekkor született Az ember és a polgár jogairól szóló deklaráció, amely összegyűjtötte „az ember természetes, elidegeníthetetlen és megszentelt jogait”.¹⁵ A deklaráció a francia társadalom egészére érvényes, tehát egyetemes jellegű. Már elnevezéséből is kitűnik, hogy összeköti a természetjogot, vagyis azt a gondolatot, hogy az embert természeténél fogva megilletnek bizonyos jogok, és azokat a szerződéses elméleteket, amelyek szerint az emberek a szerződéssel az emberi jogokról nem mondanak le, csupán abból származtatják politikai jogait.¹⁶ A francia deklarációba és az USA 1776-os Függetlenségi Nyilatkozatába foglalt emberi jogokat nevezzük első generációs jogoknak, ide tartoznak a polgári és politikai jogok¹⁷, más néven az úgynevezett klasszikus jogok.

A felvilágosodás eszméiről ugyan elérte hazánkat is, azonban nem az alsóbb néprétegek és a felvilágosult nemesség által, hanem az uralkodók révén, a felvilágosult abszolutizmus keretében. Ebből kifolyólag a társadalmi változás sem volt annyira drasztikus, mint például Franciaországban, hiszen a fejlődés felülről irányított módon ment végbe. A nemesség a nemzet fogalmába továbbra is csak saját magát értette bele, így csak politikai kényszerek hatására tett engedményeket. Csak a honvédek egy szűkebb csoportja értette meg az emberi jogok eszméjét, azt, hogy minden embernek vele született, elidegeníthetetlen jogai vannak. Ez a réteg jut el a forradalmi gondolatokig, a jobbágyszabadításig.¹⁸

Végül 1848-ban az utolsó rendi országgyűlésnek köszönhetően valósult meg az alkotmányos változás. Az áprilisi törvények által alapvetően megváltozott az állam berendezkedése és a társadalom, megtörtént a jobbágyszabadítás. Az áprilisi törvények és a később hozott törvények is a polgári átalakulást tűzték ki célul, átfurmálták a korábbi társadalmi hierarchiát, felszámolták a jogegyenlőtlenség főbb jogintézményeit: eltörölték például a robotot és az úriszékét.¹⁹ A kiegyezés után megtörtént a szentkorona-eszme kibővítése, az Országgyűlés az emberi jogokat érintő alapvető törvényeket fogadott el (Csemegi-kódex, választási törvény, sajtóról szóló törvény).²⁰

A XIX. század második felében születnek meg az emberi jogok második generációja, vagyis a gazdasági, szociális és kulturális jogok. Ezek a jogok először a törvényalkotásban jelentkeznek, majd az első világháború után egyre több alkotmányba is belefoglalják őket. Az első ilyen típusú alkotmánynak az 1917-ben elfogadott, majd 1920-ban hatályba lépett mexikói alkotmányt lehet tekinteni. Az első világháború után azonban megjelennek, illetve felerősödnek és uralkodóvá válnak azok a fejlemények

15 Földi (szerk.), 2012, 168. o.

16 Sári – Somody, 2008, 18. o.

17 Földi (szerk.), 2012, 169. o.

18 Sári – Somody, 2008, 29. o.

19 Mezey (szerk.), 2002, 244–247. o.

20 Sári – Somody, 2008, 29. o.

is, amelyek végül az emberi jogok hanyatlásához és tagadásához vezetnek. A náci ideológia teljesen megsemmisítette az emberhez fűződő elidegeníthetetlen jogok eszméjét, a totális állam nem ismerte a magánszféra fogalmát, különbséget tettek emberek között fajok szerint. Ez a különbségtétel vezetett az „Endlösungnak” a tervéhez is.²¹

A két világháború között Magyarországon az alapjogok lassú eróziója szintén megkezdődött, majd a második világháború alatt tetőzött. Az 1945–1947 közötti jogalkotás visszatért a polgári jogalkotás útjára, az alapjogokról általánosságban az 1946. évi I. törvénycikk rendelkezett. Ez idő tájt felszámolják a rendi társadalom utolsó maradványait, megkezdődik a nők egyenjogúsításának a folyamata.²² Miután Magyarország végérvényesen a Szovjetunió befolyása alá került, a világháború utáni alkotmányos helyreállítás megakadt, az 1949-es alkotmánnyal pedig teljesen megszűnt, mivel a szovjet elképzelés a náci ideológiához hasonlóan egyet jelentett az emberi jogok hanyatlásával és tagadásával. A szocialista jogelmélet elvette teljesen az emberi jogok természetjogi megközelítését, ideológia alapjukból hiányzott a magántulajdon, ami pedig jellegénél fogva összetartozik a szabadsággal. Az 1949-es magyar alkotmány az 1936-os sztálini alkotmány példáját követte, vagyis az emberi jogokat a lehető legszűkebb körre szorította vissza.²³ Az alkotmány csak magába foglalta a jogokat, azonban garanciákat nem állított mögéjük, így az állammal szemben valójában nem voltak kikényszeríthetőek.

A második világháború után Európában (kivéve a keleti blokkot) visszatérnek az emberi jogok eszméjéhez, folytatódik a szociális alkotmányozás. Ezekben az alkotmányokban tükröződnek az időközben elfogadott nemzetközi dokumentumok hatása, például az 1948-ban elfogadott Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata. A jogok egyre inkább nemzetközivé válnak. Megszületnek az ún. harmadik generációs emberi jogok, a szolidaritási jogok, amelyek közül néhány csoportjogokként (pl. betegek jogai) jelenik meg.²⁴ Magyarországon az 1989-es rendszerváltással történik meg az emberi jogok rehabilitációja, az Alkotmánybíróság megkezdí a munkáját, az alapjogok elméleti háttérének a kidolgozását. Az alkotmányozás az Alaptörvény elfogadásával ugyan ismét „felpörgött”, azonban az emberi jogok tekintetében jelentős változást nem hozott.

Irodalomjegyzék

- Béli Gábor – Kajtár István – Szekeres Róbert (szerk.), Jogtörténeti tanulmányok VII., PTE ÁJK, Pécs, 2005
- Eckhart Ferenc, Magyar Alkotmány- és Jogtörténet, Osiris, Budapest, 2000
- Földi András (szerk.), Összehasonlító jogtörténet, ELTE Eötvös, Budapest, 2012
- Halmai Gábor – Tóth Gábor Attila (szerk.), Emberi jogok, Osiris, Budapest, 2003
- Mezey Barna (szerk.), Magyar Alkotmánytörténet, Osiris, Budapest, 2003
- Péteri Zoltán, Az emberi jogok a történelemben = Emberi jogok hazánkban, Katonáné Soltész Mária (szerk.), ELTE Jogi Továbbképző Intézet, Budapest, 1988
- Sári János – Somody Bernadett, Alapjogok: Alkotmánytan II., Osiris, Budapest, 2008
- Tallár Ferenc (szerk.), Az emberi jogok és az európai tradíció, Osiris, Budapest, 2002

21 Sári – Somody, 2008, 21–23. o.

22 Sári – Somody, 2008, 30. o.

23 Béli Gábor – Kajtár István – Szekeres Róbert (szerk.), Jogtörténeti tanulmányok VII., PTE ÁJK, Pécs, 2005, 205–207. o.

24 Sári – Somody, 2008, 23–25. o.

Az 1868. évi XXXVIII. törvénycikk jelentősége

Írta: Szabó Zsanett

Az 1868. évi XXXVIII. törvénycikk a magyar országgyűlés által elfogadott első olyan organikus törvény, mely az alapfokú oktatás szerkezeti alapjait rakta le, és a kor lehetőségeihez mérten az egész közoktatás átfogó rendezését kísérelte meg. A törvényjavaslat elfogadásáig hosszú út vezetett: a klérus saját pozícióit féltve ugyanis minden eszközt felhasznált, hogy a javaslatot megbuktatassa. Eötvös József¹, a törvénytervezet megalkotója már 1868. május 26-án megküldte javaslatát, az előszentesítési jogának gyakorlása végett Ferenc Józsefnek. Az elhúzódo országgyűlési viták, valamint bizottsági tárgyalások miatt azonban csak 1868. december 2-án szavazta meg a főrendiház a népiskolai közoktatás tárgyában megalkotott törvényt.² December 5-én rendelték el a szentesített törvény kihirdetését.³ Milyen alapelveket fektettek le a törvényben, valamint mennyiben jelentettek ezek az elvek növmot az ezt megelőző korok oktatási elveihez képest?

A politikai viszonyrendszer változása, mint katalizátor

Az 1860-as évektől Bécs engedmények tételére kényszerült, ennek következtében megpezdült a szellemi élet és előtérbe került a művelődésügy hazánkban.⁴ A közoktatási reformjavaslatok megfogalmazói közül ki kell emelni Schwarz Gyulát és Gönczy Pált Eötvös József mellett. Schwarz Gyula a közoktatáspolitikát az államélet gerincének tekintette. A népoktatással kapcsolatban megfogalmazott elvárásai: a kötelező, ingyenes, gyakorlati oktatás megvalósító és hasznos ismereteket nyújtó iskola felállítása volt. Gönczy Pál pedig a társadalmi rétegződés figyelembe vételét helyezte a középpontba, ugyanis szerinte mindenkit arra kell felkészíteni az iskolában, hogy feladatának az életben megfeleljen. Emellett törvényben javasolta szabályozni a tanítási időt és a tantárgyakat, valamint kimondani a tankötelezettséget, rendezni a tanítók képzését és az iskola épületével, felszerelésével, költségeivel kapcsolatos ügyeket. Ezen elgondolás erős hasonlóságot mutat Eötvös törvényjavaslatával, ami nem csoda, hiszen Gönczy munkatársként segédkezett annak megszületésében.⁵

Az 1866-os königgrätzi vereség a kiegyezés megkötése felé billentette el véglegesen a mérleget, így egy évvel később megszületett a 1867. évi XII. törvény, a kiegyezési törvény, melyet Ferenc József

1 Vásárosnaményi báró Eötvös József (1813–1871.) magyar jogász, író, a Batthyány-kormány, majd az Andrássy-kormány vallás- és közoktatásügyi minisztere, a Magyar Tudományos Akadémia és a Kisfaludy Társaság elnöke, Eötvös Ignác politikus fia, Eötvös Loránd fizikus apja.

2 CXXVI. Országos ülés 1868. december 1-én

3 Felkai László: Eötvös József közoktatásügyi tevékenysége. Akadémia Kiadó, Bp. 1979. 189. o.

4 Kőte Sándor: Közoktatás és pedagógia az abszolutizmus és a dualizmus korában (1849-1918) Tankönyvkiadó, Bp. 1975. 27. o.

5 Kőte, 1975. 29-34. o.

már magyar királyként június 12-én szentesített.⁶ Eötvös üdvözölte a kiegyezést, mert remélte, hogy a liberális Ausztriával létrejött államalakulatban a polgári átalakulás, a közoktatás polgári rendszerének kiépítése megvalósulhat.⁷ Eötvös a közoktatás fejlesztését nem részkérdésnek tekintette, hanem a polgári fejlődés alapjának, ugyanis úgy látta, hogy az ország fejlődése a neveléstől függ. „A népnek értelmi nevelésében fekszik legbenső meggyőződése szerint ezen haza egész jövője.”⁸

Szakpolitikai törvényterv politikai és szakmai érvrendszere

Eötvös 1868. május 26-án Ferenc Józsefhez írt levelében komplex argumentumrendszert artikulált, hogy miért is van szükség a népiskolai oktatást szabályozó törvény megszületésére. Érvei közül az első alkotmányjogi alapokon állt, miszerint az abszolút rendszer alatt a népnevelés érdekében alkalmazott rendeleteket a kiegyezéssel létrejött alkotmányos helyzetben nem lehet alkalmazni. Másodikként a hanyatló oktatási rendszert említette, s támasztotta alá statisztikai adatokkal, mégpedig, hogy az iskolába járó gyermekek száma alacsony, több ezer község van népiskola nélkül, de ahol áll is iskola, ott is alig-hogy megszerzik a diákok az írni és olvasni tudást. Ezek után kifejtette, hogy a „lelkiismeretlen izgatók” mindig a legtanulatlanabb osztályára hatnak a népnek, valamint, hogy a tanultság gyümölcsöző hatással bír a hadsereg tekintetében, mert a fegyvergyakorlatok és a hadi műveletek sikere ezáltal biztosított. Emellett a közjogi vitákról elterelné a törvényjavaslat a figyelmet és a nemzet belső erejének kifejlesztése felé fordulna.⁹

Trefort Ágoston szeptember 28-án tett indítványára 25 tagból álló és minden felekezet képviselőjét magába foglaló bizottságot választottak a törvényjavaslat véleményezésére.¹⁰ A bizottságnak a módosító javaslatát Eötvös kompromisszumra készen fogadta, az országban ugyanis körülbelül két és félmillió gyermek iskoláztatásáról kellett minél hamarabb gondoskodni.¹¹ Kossuth Lajos szavait idézve: „a közművelődés, melynek alapját a közoktatásügyi reform képezi, nem nő fel egy éj alatt, mint a gomba. És a világ mozog, nincs vesztegetni való időnk. De csak egy óránk sincsen.”¹²

A törvény tartalma

Az 1868. évi XXXVIII. törvény szerkezetét tekintve IX. fejezetből és 148.§-ból állt. Az első fejezetben a tankötelezettség elvét deklarálták. Az 1.§ értelmében a szülők gyermekeiket 6-12 éves korukig kötelesek iskolába járatni. A kötelezettség elmulasztása pénzbüntetés terhét vonja maga után. A tankötelezettség a gyakorlatban kívánta garantálni a mindenkit megillető művelődés jogát és szabadságát, a „művelődési demokráciát”.¹³ Az ország műveltségi szintjének emelése, az analfabetizmus csökkentése mellett a tankötelezettség a meginduló polgári fejlődésből eredő alapvető termelési technikák elsajátítását is magában hordozta.¹⁴ Az állam szemszögéből tekintve az elv törvényi szintű megfogalmazása más

6 Magyarország története a 19. században. szerk.: Gergely András. Osiris, Bp. 2003. 324-325. o.

7 Felkai, 1979. 141. o.

8 Eötvös József: Válogatott pedagógiai műve. in: Köte, 1975. 41. o.

9 Eötvös József. szerk.: Veliky János, Új Mandátum Könyvkiadó, Bp. 1998. 123-125. o.

10 Felkai, 1979. 155. o.

11 Felkai, 1979. 154. o.

12 Kossuth Lajos válogatott munkái. szerk.: Kossuth Ferencz. Lampel Róbert Cs. és Kir. Könyvkereskedés, Bp. in: <http://mek.oszk.hu/02200/02223/html/03.htm#2> (utolsó elérés: 2014. március 2.)

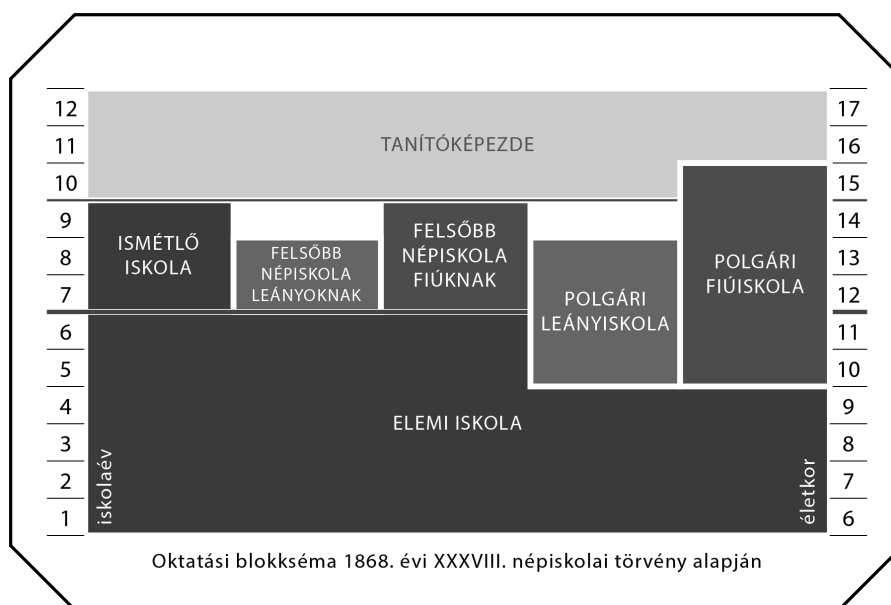
13 Bényei Miklós: Eötvös József művelődéspolitikája és a magyar könyvtárügy. in: Kovács Máté emlékkönyv. szerk: Szelle Béla. Magyar Könyvtárosok Egyesülete, 1983. 75. o.

14 Köte, 1975. 43. o.

értelmezést nyer. Eötvös szerint ugyanis ott, ahol a nép az állam vezetésére befolyást gyakorol, ott a népnek műveltségi álláspontjai közvetlen befolyást gyakorolnak az állam törvényhozására és kormányzatára, ezért minden osztálynak, amely befolyást gyakorol a közdolgokra az államnak nemcsak joga, de kötelessége is az oktatása.¹⁵ Már az első fejezet kapcsán megfogalmazódik tehát a kérdés, hogy meddig terjed az állam joga és kötelezettsége.

Eötvös eredeti javaslatában szerepelt az oktatás ingyenessége (40.§), azonban ezt az egyházak agitációjának eredményeképp módosították, és csak a szegénységüket igazoló gyermekeket mentesített a törvény a tandíj fizetése alól. Ugyancsak az egyháznak való kedvezés mutatkozott abban, hogy kikerült a javaslatból a külföldi tanulmányi ösztöndíj lehetősége. Az ilyen és hasonló kompromisszumok nélkül nem született volna meg a törvény, ugyanis az egyház az állam beavatkozását az oktatásba saját pozíciójának gyengítéseként értelmezte. Ezt az álláspontot több egyházi küldött kifejtette a bizottsági tárgyalások alatt, pontosan azt, hogy az „ingyenes községi iskola sorvasztó hatással lenne a felekezeti iskolákra.”¹⁶

A törvény szerkezetében logikusan következik a második fejezetben azon rendelkezések megállapítása, melyek az oktatás gyakorlati alapfeltételeit mondják ki (8-10.§), azaz az intézményrendszer szerkezetét ismertetik. Tanintézetek az elemi és felsőbb népiskolák, a polgári iskolák és tanítóképezdek. A népoktatás intézetei vagy nyilvános vagy magán iskolák. Nyilvános iskola állítására és fenntartására a hitfelekezetek és az állam jogosult, valamint a társulatoknak, egyeseknek és a községeknek is fenntartja a jogot a törvény. A negyedik fejezet két fő pontba foglalja az iskolaállítás feltételeit, így ha magános akar iskolát állítani, akkor szakmailag kompetens személynek kell lennie, ha társulat, akkor a kormány-
nak bejelentett alapszabálya szerint erre a célra kell létrejönnie.¹⁷

Az állami iskolaállítás jogának kimondásával megtörték az egyház kizárólagos monopóliumát az oktatás területén. A törvény közvetett úton kívánta az állam befolyását érvényesíteni, ezért az állam felügyeleti jogát fogalmazta meg (14. §). Az állami gazdasági helyzetének reális megítélése alapján nem

15 CXXVI. Országos ülés 1868. december 1-én. 528. o.

16 Felkai, 1979. 170. o.

17 A diagram az 1868. évi XXXVIII. törvény alapján készített saját munka.

kívánta a közoktatás kisajátítását, hiszen az államkincstárt a terhek túlságosan megviselték volna, és a még feudális jegyeket hordozó országgyűléstől nem volt várható az összeg megszavazása.¹⁸ Amennyiben a népoktatást közös tehernek tekintjük, úgy az abból származó tehernek is közös tehernek kell minősülnie. Mindezek miatt Eötvös két megoldást vázolt fel a költségek fedezésére. Az egyik út a rendes adó útján való kivetés, s a befolyt összegnek a kormány tisztviselői által, a megállapított adminisztráció szerinti kezelése. A másik, hogy a községeknek felhatalmazást adnak a népnevelési adó beszedésére, azzal a megkötéssel, hogy az egyenes adóhoz pótlékként kötik. Így annak kivetése és felosztása nem az egyes község akaratától függ, hanem a törvény határozza meg.¹⁹ Az 1868. évi XXXVIII. törvény az egyenes adó 5 százalékában állapítja meg a népiskolai adót.

A törvény ötödik fejezetéből jól látható, hogy az állami iskolák állítása háttérbe szorul az állam ellenőrző szerepe mellett, mert csak az olyan községekben rendeli el az iskolák felállítását, ahol nem tartanak fent felekezeti iskolát (23.§), illetve ahol a tanintézettel bíró egyház hívein kívül más hitfelekezethez tartozó legalább 30 tanköteles gyermek is van, kiknek szülei a működő felekezeti iskolát nem akarják igénybe venni (44.§).

Az újonnan építendő iskolaépületekre pontos szabályozást tartalmazott. Egy teremre 60 gyermek juthat, s minden gyermekre legalább 8-12 négyszögöl látnyi helynek kell esni, továbbá a termeknek világosnak, jól szellőztethetőnek kell lennie. (27.§) Szabályozza továbbá a taneszközök használatát, a szemléltetést előtérbe helyezve, valamint kimondja a fiúk és a lányok külön történő oktatását. Tehát a tanítás és tanulás tárgyi eszközeinek biztosítására megfelelő hangsúlyt fektettek, de a személyi feltételek biztosítására való törekvés is kiemelkedik, hiszen a hetedik fejezet a tanítóképzők felállításáról rendelkezik. Sőt a lányok számára a tanítóképzők látogatását tandíjmentessé teszi a törvény (112.§). A kilencedik fejezet pedig a tanítók szakmai színvonalának emelését, kizárólag a megfelelő képesítéssel rendelkező tanítók foglalkoztatásával kívánja megvalósítani, valamint a fizetési minimum megállapításával akarja elérni. Továbbá az egy tanítóra jutó diákok számát 80 főben maximalizálja (34.§). Ezen törekvések megvalósulása a gyakorlatban vontatottan haladt a következő évtizedben.

Az 1868. évi XXXVIII. törvény intézményrendszerének részletes ismertetésének jelen értekezés keretei határt szabnak. Ki kell emelni azonban a tanítási idő, a tanórák szabályozottságát. Az elemi iskola esetén heti 20-25 órában, az ismétlő iskolában heti 2 órában nyáron és 5 órában télen, a felsőbb népiskolában heti 18-24 órában, míg a polgári iskolában heti 24-26 órában állapították meg. A szorgalmi időszak faluhelyen legalább 8 hónap, míg városban legalább 9 hónap (54.§). Az eltérő szabályozás oka nyilvánvalóan a mezőgazdasági munkák ellátásának szükségessége volt.

Az első népiskolai törvényünk precízen szabályozta az oktatás tartalmát a népiskolákban kötelező tantárgyak felsorolásával. Ezek: hit- és erkölcstan, írás és olvasás, számtan és a hazai mértékek, pénzek ismerete, nyelvtan, beszéd, hazai és általános földrajz, természetrajz, gyakorlati útmutatások a mezei gazdálkodásban és a kertészetben, valamint a polgári főbb jogok és kötelességek tanítása, az ének és a testgyakorlat. A felsőbb iskolában mindenképpen külön kell tanítani a fiúkat és a lányokat, a két nem tanterve követeli ezt. A fiúknak az előbb felsoroltakon kívül mértant, hazai alkotmánytant és egyszerű

18 Köte, 1975. 44. o.

19 CXXVI. Országos ülés 1868. december 1-én. 528. o.

könyvvitelt is kell tanulniuk, míg a lányokat – az alapvető ismeretek mellett – különös tekintettel kell oktatni a női foglalkozásra és női kézimunkákra. A polgári iskola tanterve egy idegen nyelvoktatással, történelemmel, vegytani ismeretekkel, statisztikával, könyvvitellel, valamint a köz-, magán- és váltójog alapjainak oktatásával bővíti az elsajátítandó anyag ismeretét. A tantárgycsoportok kialakításánál a mindennapi életben való gyakorlati alkalmazhatóság fő szempontként jelenik meg. A legfőbb cél tehát a kor ismeretanyagát, alpműveltségét közvetíteni minden rendű és rangú ember számára, mert „a nevelés csak annyiban éri el célját, amennyiben az élet viszonyainak megfelel. Minden egyén csak akkor töltheti be helyét a társadalomban, ha úgy neveltetett, hogy képességei azon jogoknak és kötelességeknek megfelelnek, melyek társadalmi állásából következnek.”²⁰

Az anyanyelvi oktatás kimondása nagymértékű toleranciáról tesz tanúbizonyságot (58.§), a magyar nyelv kötelező tantárgyként való bevezetését csak több mint tíz évvel később, az 1879. évi XVIII. törvénycikk fogalmazza meg. Az 1868. évi XXXVIII. törvény nyolcadik fejezet a népiskolai hatóságok felállításáról rendelkezik, azaz az iskolarendszer igazgatását, felügyeletét szabályozza. E szabályozás nem centralista, hanem a közérdeket szem előtt tartó, ezért közvetlenül a község hatósága alá helyezik az oktatás felügyeletét. Minden község maga választja meg a helyi lakosokból a legalább 9 tagból álló iskolai szék tagjait három évre (116-118.§). A 121.§ alaposan részletezi az iskolaszék feladat- és hatáskörét, így például a helybeli tandíj megállapításának a jogát, az iskolakötelezettség megvalósulását, ennek hiányában a büntetés kiszabását, valamint az iskolai alap kezelését is az iskolai szék jogkörébe utalja. Az egész országban a vármegyék beosztásának megfelelően tankerületeket állítanak fel, (Buda-Pest együtt külön tankerületet képez), melynek élén az oktatásügyi miniszter által kinevezett tanfelügyelő, s az ő irányítása alatt álló iskolai tanács áll. Feladatuk az összes tankerületbeli községi népoktatási intézet ügyeinek intézése (123-125.§).

Összegzés

Összefoglalva megállapíthatjuk, hogy az Eötvös József polgári, liberális szellemiségében megszületett 1868. évi XXXVIII. évi törvény átfogóan rendezte az oktatást. Olyan alapelveket rögzített, mint a tankötelezettség, rendelkezett az iskolaállítási jogát és kötelezettségét illetően, meghatározta az oktatás tartalmát, tárgyi és személyi feltételeit, és azok biztosítására törekedett. Ezen eszközök és elvek tényleges megvalósulása lehetővé tette volna oktatásunk korszerű színvonalra emelését, s ezzel a műveltség kiterjesztését. Az adott körülmények és vélekedések a hétköznapi életben az oktatás fontosságáról és szükségességéről azonban hátráltatták az intenzív fejlődést, s így az elvek megvalósulásából származó gyümölcsöket csak a későbbi nemzedékek arathatták le. Mindezek ellenére a magyar népiskolai törvény értéke vitathatatlan a kor Európájában. Angliában és Franciaországban is később mondták ki törvényi szinten a tankötelezettséget²¹ (bár ez nem jelenti azt, hogy az alapelvek nem léteztek). A társadalom minél szélesebb rétegeire kiterjedő oktatás szükségessége nemre, rangra tekintet nélkül már a XVII. században is megfogalmazódott, csakúgy, mint a nyilvános iskola és osztályrendszer, valamint a tanítási idő szabályozására és az oktatás tartalmára, a tanítási segédeszközök fontosságára vonatkozó elvek.²²

20 Eötvös József. Kultúra és nevelés. szerk.: Mezei Márta. Helikon, Bp. 1976. 241. p. in: <http://mek.oszk.hu/06300/06330/06330.pdf> (utolsó elérés: 2014. március 2.)

21 Kőte, 1975. 51. o.

22 Comenius, Johannes Amos: Didactica Magna. Seneca Kiadó, 1992. 70-85. o.

Hazánk első organikus oktatási szabályozása azért jelentett elsősorban újdonságot, mert sikerült kompromisszumra jutnia az államnak és az egyháznak a törvényi szintű szabályozás érdekében.

Irodalomjegyzék

- Bényei Miklós: Eötvös József művelődéspolitikája és a magyar könyvtárügy. in: Kovács Máté emlékkönyv. szerk.: Szelle Béla. Magyar Könyvtárosok Egyesülete, 1983.
- Eötvös József. szerk.: Veliky János, Új Mandátum Könyvkiadó, Bp. 1998.
- Eötvös József. Kultúra és nevelés. szerk.: Mezei Márta. Helikon, Bp. 1976. in: <http://mek.oszk.hu/06300/06330/06330.pdf> (utolsó elérés: 2014. március 2.)
- Felkai László: Eötvös József közoktatásügyi tevékenysége. Akadémia Kiadó, Bp. 1979.
- Kossuth Lajos válogatott munkái. szerk.: Kossuth Ferencz. Lampel Róbert Cs. és Kir. Könyvkereskedés, Bp. in: <http://mek.oszk.hu/02200/02223/html/03.htm#2> (utolsó elérés: 2014. március 2.)
- Köte Sándor: Közoktatás és pedagógia az abszolutizmus és a dualizmus korában (1849-1918) Tankönyvkiadó, Bp. 1975.
- Magyarország története a 19. században. szerk.: Gergely András. Osiris, Bp. 2003.

Jogforrások

- 1868. évi XXXVIII. törvény. in: <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3¶m=5360> (utolsó elérés: 2014. márc.2.)
- 1867. évi XII. törvény. in: <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3¶m=5313> (utolsó elérés: 2014. március 2.)
- 1879. évi XVIII. törvény. in: <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3¶m=5848> (utolsó elérés: 2014. március 2.)
- CXXXVI. Országos ülés 1868. december 1-én. in: http://www2.arcanum.hu/pdfview/pdfview.html?dir=http%3A%2F%2Farchivportal.arcanum.hu%2Fpdf%2Fonap%2F&file=FN-1865_1.pdf&pg=545&zoom=f&l=s (utolsó elérés: 2014. március 2.)

Az Országgyűlés nyilvánossága – részvétel és tájékozódás a magyar Országgyűlésben

Írta: Ványa Bertalan

Bevezetés

A 2010-2014-es országgyűlési ciklus egyik utolsó döntéseként új Hárszabályt fogadott el. Az újonnan megalakuló országgyűlés már ennek a szabályai alapján fogja elkezdni a munkát. A korábbi, számos alkalommal módosított, 1994-ben megalkotott határozati Hárszabályhoz – 46/1994. (IX. 30.) OGY határozat – és az azt 2012 óta kiegészítő, az országgyűlésről szóló 2012. évi XXXVI. törvényhez képest számos változást tapasztalhatunk.

Az Országgyűlés működésének szabályai közt mindig kulcsfontosságú kérdés volt a törvényalkotási eljárás folyamata és a törvényalkotás nyilvánossága. Az új hárszabály alapelvei közt szerepel, hogy „az Országgyűlés méltóságának és tekintélyének megőrzéséhez szükséges határokon belül biztosítja a véleménynyilvánítás szabadságának érvényesülését” valamint „a törvényhozás átlátható és hatékony működését”.¹

A magyar országgyűlés története során mindig alapvető szabály volt az országgyűlés tárgyalásainak nyilvánossága, a törvényhozó munka megismerhetősége és követhetősége. Az új hárszabályi rendelkezések több tekintetben átalakítják a törvényalkotási eljárást, így például a törvényjavaslatok részletes vitája nem a plenáris ülésen, hanem bizottságokban zajlik majd, ami még a XXI. század technikai lehetőségeivel is több kérdést felvet a nyilvánosság és az átlátható működés szempontjából.

Anélkül, hogy tanulmányomban a hamarosan hatályba lépő hárszabályi rendelkezések részletes elemzésére vállalkoznék és a törvényalkotás folyamatát, valamint az e folyamat nyilvánosságával összefüggő jelenlegi kérdésekre keresném a választ, e tárgykörök történeti háttérét kívánom bemutatni.

A parlamenti nyilvánosság

A törvényalkotás nyilvánosságának garanciális jelentősége van, hiszen egyrészt általánosságban ellenőrizhetővé teszi a törvényhozó hatalom működését, másrészt a népképviselői országgyűlések kezdetétől a választott képviselő ellenőrzését és a törvényhozó munka megismerését szolgálja. Politikai szempontból fontos a nyilvánosság többek között a politikai szocializáció és a hatalom legitimációja miatt is.²

A magyar országgyűlés története során a nyilvánosság alapvető fontosságú volt, a rendi országgyűlések idején az országgyűlés mindkét tábláján főszabálynak számított.³ 1741-ben a főrendek kitiltották a hallgatóságot a felsőtábla üléséről, s csak a királyi tábla tizenkét ülnökének engedélyezték – titoktartási kötelezettség mellett – a jelenlétet. Ugyanekkor az alsótáblán a személynök ugyanezen kezdeményezé-

¹ Az egyes hárszabályi rendelkezésekről szóló 10/2014. (II. 24.) OGY határozat bevezető részéből

² Jakab András (szerk.): Az alkotmány kommentárja, Századvég kiadó, Budapest, 2009, 788. o.

³ Nagy Ernő: Magyarország Kőzjoga, Athenaeum, Budapest, 1907, 315. o.

se már nem járt sikerrel, a rendek elutasították a nyilvánosság kizárását.⁴

Bár a nyilvánosság biztosítva volt az országgyűlési tárgyalásokon, ez egyáltalán nem jelentette azt, hogy szélesebb nyilvánosság ismerte volna az ott folyó vitákat. Éppen ellenkezőleg: még a politikával aktívan foglalkozók nagy része is csak a következő megyei gyűlésen értesült az országgyűlési fejleményekről. Ahogy a későbbiekben látni fogjuk, szélesebb nyilvánosság csak a reformkori országgyűlésektől kezdve ismerte meg az országgyűlés munkáját és vitáit.

A későbbi országgyűlések hasonló sérelmei okán 1848 áprilisában törvénybe foglalják ezt az alapelvet is. Így az országgyűlés évenkénti üléseiről szóló 1848:4. tc. 10. §-a kimondja: „Ülései mind a két táblának ezután is nyilvánosak”, és már az első házszabályok is részletesen rendelkeznek a hallgatóság és a sajtó képviselőnek jelenlétének szabályairól.⁵ A továbbiakban e két témakörrel foglalkozom bővebben.

Az országgyűlés zárt ülése

Mind a személyes részvételnek, mind pedig a sajtónyilvánosságnak korlátját jelenti az országgyűlés zárt ülése. A magyar országgyűlés már régről ismerte a kivételesnek számító és csak nagyon korlátozott lehetőségekkel bíró zárt ülés intézményét. Zárt ülés megtartását az elnök, bármely miniszter és bármely képviselő kezdeményezhette és az országgyűlés mindkét háza, akár együtt is, tarthatott ilyen ülést. Ezen üléseken azonban garanciális szabályként érvényesült, hogy itt csak tanácskozni lehetett, ilyen ülés határozatot nem hozhatott és jegyzőkönyv sem készült róla, tehát funkciója mindössze az eszmecserére korlátozódott.⁶

Közönségként való részvétel az üléseken

A közönségként való részvételnek komoly hagyományai vannak a magyar országgyűlés történetében. Bár a rendi korszak országgyűlésein való személyes részvétel csak szűk körnek volt elérhető, az országgyűlési ifjak – nagyrészt joghallgatók – a reformkor óta meglehetősen nagy számban vettek részt az országgyűlés ülésein, vitatták az ott elhangzottakat, majd később tudósítottak is róla a közvélemény számára.⁷ A személyes részvételnek azonban két korlátja is létezik, egyrészt az ülés helyszínéül szolgáló terem kapacitása, másrészt az ülés zavartalanságának biztosítása végett, a ház fegyelmi joga.⁸

A hallgatóság számára a reformkori országgyűlések óta a karzaton biztosított a hely, melynek egy része már az 1848-as képviselőházi rendszabályok szerint is szabadon, más része a képviselő más része

4 Mantuano Rezső: A magyar törvényhozás, a képviselőválasztások, a házak alakulása és működése, Wodianer F. és fiai Kiadó, Budapest, 1900, 230. o.

5 A képviselőház rendszabályai, 1848, 93-103. pont

6 Nagy Ernő: Magyarország Közjoga, Athenaeum, Budapest, 1907, 316. o.

7 Mantuano Rezső: A magyar törvényhozás, a képviselőválasztások, a házak alakulása és működése, Wodianer F. és fiai Kiadó, Budapest, 1900, 230. o.

8 Pölöskei Ferenc: A magyar parlamentarizmus a századfordulón, MTA Történettudományi Intézet, Budapest, 2001, 212-214. o.

az elnök által kiadott jegyekkel volt igénybe vehető, ekkor a képviselők fejenként egy, az elnök pedig huszonöt jegyet volt jogosult kiadni.⁹ Véleménynyilvánításra a közönségnek már ekkor sem volt módja, a korábbi gyakorlat és már a már említett 1848:14 tc. 11. §-a tiltja: „E részben előlegesen már most rendeltetik, hogy a hallgatóságnak a tanácskozást háborgatni semmiképen nem szabad.” Ez az elv kerül kibontásra a később megalkotott házszabályokban.¹⁰

E törvény és a házszabályok szerint, az országgyűlés saját önkormányzásához való jogából fakadóan, a ház elnöke, a fegyelmi jog részeként a hallgatóság tagjait, amennyiben a figyelmeztetés nem jár eredménnyel, az ülésteremből kiküldheti, vagy terembiztosok által, szükség esetében a nemzeti őrség alkalmazásával erőszakkal állíthatja vissza a rendet, e törvény 12. §-a szerint: „Ha egyes hallgató, vagy a hallgatóság, a tanácskozást háborgatja, és az elnöki egyszeri intésnek sikere nincs, másod ízben a jelen törvényre hivatkozva, az egyes hallgatót, vagy illetőleg a hallgatóságot, kiparancsolhatja, és annak helyét bezárathatja.”¹¹ Érdekes kérdés, hogy amennyiben az ülést meg kell szakítani a hallgatóság zavarása miatt, a tárgyalás akkor is nyilvánosan kell, hogy folytatódjon e törvény 13. §-a szerint: „A tanácskozás vagy azon nap, vagy később, a többség határozata szerint, de mindig nyilvánosan folytatatik.”

Tájékozódás az országgyűlés üléseiről

Az alsótábla tárgyalásairól 1790, a felsőtábla üléseiről pedig 1840 óta jelentek meg különböző összefoglalók, előbbi tekintetében kezdetben latin és magyar, majd 1832-től csak magyar nyelven. Ezek azonban igazi szerepüket nem tudták betölteni, mivel a cenzúra komoly nyomásának köszönhetően az eredményekről csak nagyon halványan, a vitákról pedig szinte egyáltalán nem tudósított, valamint a másolatokhoz hozzájutni is nehéz és költséges volt.¹²

A sajtószabadsággal kapcsolatos reformtörekvések vitáiban fontos helyet kapott az országgyűlési tudósítások ügye, és először az 1832-36-os országgyűlésről Kossuth Lajos közölt¹³ rendszeres és hű, de ellenzéki hangnemű tudósítást Országgyűlési Tudósítások néven. Három és fél éven át összesen 344 szám jelent meg, a cenzúra megkerülése végett kézzel másolt formában és magánlevelezésként megfogalmazva, az erre előfizetők számára.¹⁴

Ezzel a vállalkozással Kossuth iskolát teremtett, több hasonló kezdeményezés is született a korban, és a reformországgyűlések tevékenysége széles körben, országszerte olvasottá és ismertté vált.¹⁵ Ezzel egy időben a nyomtatott sajtóra nagyon erős nyomást gyakorolt a cenzúra, az országgyűlési beszámolók – kényes természetük miatt – alig kaphattak helyet ezekben a lapokban. Az 1830-as évek elején alig, de még 1840-es évek végén is csak cenzúrázott beszámolók közlését engedélyezték a nyomtatott hírlapok szerkesztőinek az országgyűlés, illetve a vármegyei gyűlések tanácskozásairól.¹⁶

9 A képviselőház rendszabályai, 1848, 98. pont

10 Ruszoly József: Újabb magyar alkotmánytörténet 1848-1949, Püski kiadó, Budapest, 2002, 26. o.

11 Mantuano Rezső, i. m., 231. o.

12 Kókay György (szerk.): A magyar sajtó története I. 1705-1848, Kossuth és az országgyűlési tudósítások, 1. bekezdés

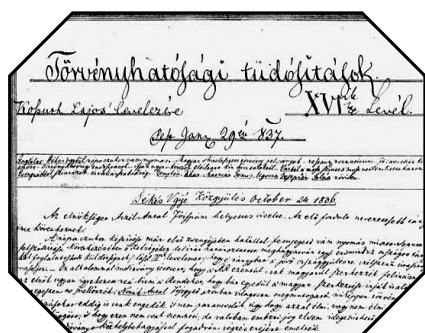
13 Balla Antal (szerk.): A magyar országgyűlés története 1867-1927, Légrédy nyomda, Budapest, 1927, 29. o.

14 Pajkossy Gábor: Újabb adatok a reformkori kéziratok országgyűlési tudósítások történetéhez, MTA Irodalomtudományi Intézet, 2007, 1067. o.

15 Pajkossy Gábor: Újabb adatok a reformkori kéziratok országgyűlési tudósítások történetéhez, MTA Irodalomtudományi Intézet, 2007, 1068. o.

16 Pajkossy Gábor: Újabb adatok a reformkori kéziratok országgyűlési tudósítások történetéhez, MTA Irodalomtudományi Intézet, 2007, 1063. o.

A sajtószabadság megvalósítása után, az 1848:18. tc. 14. §-a így rendelkezett az országgyűlés üléseivel kapcsolatban „Ki az országgyűlés, a törvényhatóságok, mindenféle törvényszékek, és törvény által alkotott egyéb testületek iratait, és azok nyilvános üléseit hív szellemben és igazán közli, ellene a közlöttek tartalma miatt kereset nem indíthatatik.” Ettől kezdve minden országgyűlési napló és országgyűlési iromány korlátozás nélkül, szó szerint, akármekkora terjedelemben közzétehető volt. Ugyanez a szabály vonatkozott az országgyűlés bizottsági üléseire is, amely tovább növeli a törvényalkotás és a politikai viták átláthatóságát.¹⁷

Már az 1848-as képviselőházi házszabály is rendelkezik a gyorsírók és naplószerkesztőkről, valamint arról, hogy „a hírlapírók számára” külön helyet kell biztosítani. E rendelkezések azóta is megtalálhatók a házszabályi rendelkezések között. Az országgyűlési ülésekről 1861 óta készül folyamatosan hiteles és szó szerinti országgyűlési napló, mely mára már a magyar országgyűlés egyik fontos alkotmányos értékévé vált¹⁸, valamint 1902-től hosszú időn át a Budapesti Közlöny mellékleteként is megjelentek teljes terjedelemben a parlamenti felszólalások.¹⁹

Irodalomjegyzék

- Balla Antal (szerk.): A magyar országgyűlés története 1867-1927, Légrády nyomda, Budapest, 1927
- Jakab András (szerk.): Az alkotmány kommentárja, Századvég kiadó, Budapest, 2009
- Kmety Károly: A Magyar Közjog Tankönyve, Grill Károly Tankönyvkiadó Vállalat, Budapest, 1911
- Kókay György (szerk.): A magyar sajtó története I. 1705-1848, internetes elérhetőség: <http://mek.oszk.hu/04700/04727/html/index.html> (utoljára letöltve: 2014. március 6.)
- Mantuano Rezső: A magyar törvényhozás, a képviselőválasztások, a házak alakulása és működése, Wodianer F. és fiai Kiadó, Budapest, 1900
- Nagy Ernő: Magyarország Közjoga, Athenaeum, Budapest, 1907
- Pajkossy Gábor: Újabb adatok a reformkori kézíratos országgyűlési tudósítások történetéhez, MTA Irodalomtudományi Intézet, 2007
- -Pölöskei Ferenc: A magyar parlamentarizmus a századfordulón, MTA Történettudományi Intézet, Budapest, 2001
- Ruzsoly József: Újabb magyar alkotmánytörténet 1848-1949, Püski kiadó, Budapest, 2002
- Szenté Zoltán: Bevezetés a parlamenti jogba, Atlantisz Kiadó, Budapest, 1998
- 1848:4 törvénycikk, az országgyűlés évenkénti üléseiről, forrás: <http://1000ev.hu/index.php?a=3¶m=5272> (utolsó letöltés: 2014. 03. 06.)
- 1848:18 törvénycikk, sajtótörvény, forrás: <http://1000ev.hu/index.php?a=3¶m=5286> (utolsó letöltés: 2014. 03. 06.)
- A képviselőház rendszabályai, 1848, forrás: <http://www.ogyk.hu/e-konyvt/mpgy/hsz/1848kepvhaz/index.htm> (utolsó letöltés: 2014. 03. 06.)
- Egyes házszabályi rendelkezésekről szóló 10/2014. (II. 24.) OGY határozat, közlönyállapot, Magyar Közlöny, 2014, 27. szám

17 Mantuano Rezső, i. m., 234. o.

18 Jakab András (szerk.): Az alkotmány kommentárja, Századvég kiadó, Budapest, 2009, 793. o.

19 Kmety Károly: A Magyar Közjog Tankönyve, Grill Károly Tankönyvkiadó Vállalat, Budapest, 1911, 340. o.

A békebírák Magyarországon¹

Írta: Vastag Alexandra

Hazánkban az intézmény csupán az 1877. évi XXII. törvénnyel születik meg, azonban a létrehozásáról, szervezetéről szóló gondolatok már 1867-ben napvilágot láttak, szintén a már tező, idegen országbeli intézményeket bemutatva, illetve arra téve javaslatokat, hogy egy esetleges magyarországi békebírósági szervezet hogyan épülhetne fel, mik lehetnének a követelmények, mire kellene figyelni a létrehozatalnál.

A békebíróság intézményénél a legnagyobb hangsúlyt a népi elemre, a nép akaratára helyezik, ezzel a nép felé irányzott bizalmat megmutatva. A magyar gyakorlatban a nép egyre nagyobb befolyásának növelésére jelent meg e szervezet, hasonlóan az esküdszékhez, váltókereskedelmi törvényszékhez vagy az egyes szakszabóságokhoz. A jogintézmény fő jelentősége, hogy lehetőséget biztosít, hogy a szigorú törvényektől elrugaszkodva, a békebírák saját tapasztalataik, belátásuk alapján hozzanak döntést. Épp ezért a magyar gyakorlatban legfontosabb kérdésessé az válik, hogy az ilyen hivatalt viselő személyeknek szükséges-e a jogi végzettség, a jogi ismeretek elsajátítása. Jogi végzettség nélkül „polgárosult államban törvénykezni nem lehet”.²

Hazánkban is fenntartják azt a követelményt, amely Franciaországban jellemző, vagyis, hogy a bírának szükséges, hogy az érintett felek környezetéből kerüljenek ki, tovább erősítve a bizalmi viszonyt. Azonban csupán a kisebb jelentőségű, a mindennapi életben megjelenő ügyekben eljárva engedik a békebírák működését, így bizonyos mértékben korlátozva, hogy a nagy jelentőségű ügyekben olyan személyek járjanak el, akik a törvényeket nem ismerik.

A bizalom a kinevezésnél is nagyon fontos szerepet játszik. Ha feltételezzük, hogy a békebíró a népet szolgálja, az ő érdekében jár el, úgy az, hogy a nép maga választja bíróját, a legtermészetesebb dolog. Azonban a békebírósági döntés ellen nem lehet fellebbezni, így más biztosítékot kell találni, amivel ez a bizalmi helyzet fenntartható. Pontosan ilyen a nép által való választás lehetősége. Ha azonban a kormány gyakorolja a kinevezés jogát, úgy a nép sokkal szűkebb körből választhat. Ugyanez fordítva is áll, amennyiben a nép választ, a kormány ezen személyeket köteles lenne kinevezni, így előfordul, hogy a kormány kénytelen lenne olyan személyt kinevezni, aki ugyan a nép bizalmát bírja, de a kormánnyal szemben áll. A választás azonban nem időtlen, a nép bizalmát csupán a választás idején birtokolja a személy, így nem engedhető meg, hogy tisztséget élethosszig viseljék. Inkább bizonyos évben meghatározott hivatali időt szorgalmaznak.³

1 A béke bíróságok mint egyes bíróságok, Törvényszéki Csarnok, 1867. kilencedik évfolyam (cikksorozat), Budapest

2 A béke bíróságok mint egyes bíróságok II., Törvényszéki Csarnok, 1867/5. szám, Budapest 17-18. o.

3 Abéke bíróságok mint egyes bíróságok II., Törvényszéki Csarnok, 1867/11. szám, Budapest 41-42. o.

A békebíróvá választhatóság feltételei: törvénytudományi ismeretekről szóló vizsga letétele, a 30. életév betöltése, illetve megkívántatik a helyi szokások, helybeli viszonyok ismerete. Fontos, hogy a „vidékbeliemből kell a békebíróvá választani”, méghozzá a birtokos osztályból. Kiemelendő az erkölcsi jellem tisztaságának szüksége, melyet a birtokurakban találhatunk meg, és akik így a nép bizalmának legfőbb birtokosai. Az angol rendszerhez hasonlóan hazánkban is számít a vagyoni helyzet, hiszen a birtokurak képezik a vagyonos réteget vidéken, illetve ők rendelkeznek széleskörűen azokkal a mezőgazdasági, cselédi, gazdasági élet tapasztalataival, amelyek szükségesek a hivatal viseléséhez.

A békebíró kiegyeztetési, kibékítési feladatánál már megjelennek azok a gondolatok, amik a közvetítő eljárás alapkövétül szolgáltak. Így a perlekedés egy olyan jelenség, mely „a társadalmi élet kirívó rosszai közé tartozik, annak hátrányos kifolyásai mind az erkölcsi, mind az anyagi világban nagy mérvben nyilvánulnak”⁴. Tehát a perlekedés számának csökkentésére az érintett felek „barátságos kiegyeztetésére” helyezné a hangsúlyt. Az 1867-es évben a kibékítések már minden társadalom jogi rendszerében elfogadottak, a megvalósításra azonban számtalan különböző intézmény létesíthető.⁵

A következő fontos jellemvonása az intézménynek a személyes megjelenés kérdése. A francia gyakorlatban a személyes megjelenés nem kötelező, meghatalmazottak útján is megvalósítható, illetve biztosítják, hogy teljesen elmaradhassanak a felek. Ezek az intézkedések azonban a békebíróságok által eszközölt kibékítés sikerét veszélyeztetik, hiszen ha nem jelennek meg az érintettek, a békülés sem lehetséges. Éppen ezért a magyar kodifikátorok úgy gondolták, hogy a személyes jelenlétet lényeges feltételül kéne megszabni, akár bírság kiszabását is megelőlegeznék.⁶

A sajnálatos mutatókhoz, melyek a békebírák elé vitt ügyek alacsony számát mutatja, hozzájárul, hogy a békebíróságok számos ügyben nem járhatnak el, ezek kivételt képeznek a kibékítési kötelezettség alól. Ilyenek például, ha a felek valamelyike képtelen a megegyezésre, vagy az egyik fél érdekei ezáltal veszélyeztetve lennének. Ezek a kivételek elkerülhetetlenek, és nem is baj, ha megjelennek a gyakorlatban, ennek ellenére arra kell szorítkozni, hogy a számuk a lehető legalacsonyabb legyen, „Mert a kibékítési hivatás, hogy indokolt legyen, azon feltételhez van kötve, hogy először a kiegyezés lehetősége meglegyen, s másodszor, hogy a kibékülés több hasznot ígérjen, mint a rendes bírói eljárás”.⁷

Fontos hátránya az eljárásnak, ami kiküszöbölésre várt az, hogy a békebírák csupán magánjellegű döntéseket hoztak, melyek nem bírtak kötelező erővel. Ezért a köztudatban nem jelenik meg, mint olyan fórum, ami képes a perlekedéseket, vitákat a megfelelő erővel elrendezni. (Az eljárásnak ezt a nagy hiányát mára már a mediációs eljárásban kiküszöbölték.)

Mindezek után, a kodifikáció összefoglalását követő tizedik évben került sor csupán a békebírákról szóló törvény megalkotására, a kisebb polgári ügyekben való eljárásról szóló 1877. évi XXII. törvény létrehozásával. Ez a törvény tette lehetővé, hogy a királyi járásbírák és szolgabírák mellett a békebírák is ítélezhessenek.⁸

4 Abéke bíróságok mint egyes bíróságok II., Törvénytudományi Csarnok, 1867/13. szám, Budapest 49-50. o.

5 Abéke bíróságok mint egyes bíróságok II., Törvénytudományi Csarnok, 1867/13. szám, Budapest 49-50. o.

6 Abéke bíróságok mint egyes bíróságok II., Törvénytudományi Csarnok, 1867/18. szám, Budapest 70-71. o.

7 Abéke bíróságok mint egyes bíróságok II., Törvénytudományi Csarnok, 1867/18. szám, Budapest, 70.o.

8 Pallas Nagylexikon In: <http://mek.oszk.hu/00000/00060/html/011/pc001182.html> Utolsó letöltés ideje: 2013. április 6.

A békebírónak történő kinevezéshez a magyar jog viszonylag szigorú követelményeket támaszt. A törvény 3.§-a rendelkezik ezekről a feltételekről, melyek szerint kinevezhető egy vagy több jogot végzett vagy elméleti bírói vagy jogtudományi államvizsgát tett, vagy bírói hivatal viselt feddhetetlen jellemű személy, akit a közigazgatási bizottság hallgat meg, majd e testület előtt a beiktatása előtt köteles esküt tenni. A kinevezés előfeltétele, hogy a törvényhatósági joggal felruházott város közvetlenül, a rendezett tanácsú város képviselője, a nagy község vagy a körjegyzőségben szövetkezett több kis község elöljárósága pedig a közigazgatási bizottság útján a kinevezésért folyamodik és javaslatba hozzon olyan egyént, aki a törvényes minősítéssel bír és a tiszt átvételére késznek nyilatkozik. A tisztség viselésére az igazságügyminiszter a király nevében nevezi ki a személyeket. Meghatározott a békebíró működési helye, amennyiben törvényhatósági joggal felruházott és rendezett tanácsú városokban, nagy községekben és körjegyzői szövetkezetek területén nevezhetőek ki.⁹

A törvény kifejezetten rendelkezik azokról az esetekről, amelyek fennállása esetén valaki nem nevezhető ki békebírónak. Ezek jellemzően valamely foglalkozás, hivatás üzésével kapcsolatban tiltják a foglalkozás folytatását. Ezek: az állami tisztviselők, községi és körjegyzők, az ügyvédi jegyzékbe bevett ügyvédek és az ügyvédjelöltek lajstromába bevett ügyvédjelöltek, királyi körjegyzők stb. Ezeken felül megjelenik a bírói érdekelttség kikötése is, amely szerint a bíró nem járhat el olyan ügyben, melyben közvetlenül vagy közvetve érintett (ez a rendelkezés értelemszerűen vonatkozik a békebíróra is).¹⁰

Amennyiben az előzőekben említett hatóságok kérik, a békebíró községi bíraskodással is megbízható. A városokban, nagy községekben, vagy körjegyzői szövetkezetek területén alkalmazott békebírók hatásköre csak az illető város, nagy község, vagy körjegyzői szövetkezet területére terjed ki, mely alól kivételt képez, ha a közigazgatási bizottság felterjesztésére az igazságügyi miniszter a szabad királyi, a törvényhatósági joggal felruházott és a rendezett tanácsú várost két vagy több elkülönített járásra felosztja és a felosztott részeket ismét egyesíti.¹¹

A legfontosabb, amit az intézményeknél le kell szögezni, maga a hatáskör kérdése, hogy vajon milyen ügyekben járhat el a békebíró. Ezek:

„11. §

1. Pénzköveteléseket tárgyzó keresetek, melyek összege a járulékokon kívül 50 forintot meg nem halad.
2. Ingóságok vagy munkateljesítés iránti keresetek...(50 forint pertárgy értékig)
3. Kamatok, életjáradékok, tartási és élelmezési kötelezettségek iránti keresetek...(50 forint pertárgy értékig)
4. Polgári eljárás alá tartozó mezei rendőri ügyek, (100 forintig)... és ugyanazon összeg erejéig a vadak által okozott kártérítést tárgyzó keresetek.
5. A bérelt laknak vagy tartozmányainak kiürítése, úgy ugyanezeknek a bérlő részére való átbozsátása

9 Pallas Nagylexikon In: <http://mek.oszk.hu/00000/00060/html/011/pc001182.html> Utolsó letöltés ideje: 2013. április 6. 101877. évi XXII. törvény 8. § és 16. § In: <http://1000ev.hu/index.php?a=3¶m=5786> Utolsó letöltés ideje: 2014. március 9. 111877. évi XXII. törvény 6. § In: <http://1000ev.hu/index.php?a=3¶m=5786> Utolsó letöltés ideje: 2014. március 9.

íránti keresetek feltétlenül; lakást és tartozmányait nem képező más bérelt helyiségek kiürítésére és átbocsátására vonatkozó keresetek pedig csak akkor, ha az évi bérösszeg Budapesten 400 forintot, más helyen pedig 200 forintot meg nem halad.

6. Haszonbérletek visszabocsátása iránti keresetek, ha az évi bérösszeg 50 forintot meg nem halad.

7. A becsületsértési ügyek az ország azon területén, a hol ezek polgári peres eljárás tárgyát képezik.

8. A vásári bírósági ügyek az országos és heti vásárok ideje alatt, ha a követelt összeg vagy a követelt tárgy értéke a járulékokon kívül 50 forintot meg nem halad.

9. Mesgye-igazitási és sommás visszahelyezési ügyek azonban csak akkor, ha a per tárgyát lakásnak vagy tartozmányainak, avagy egy cat. holdat meg nem haladó földbirtoknak birtoklása képezi.¹²

Kiemelhető, hogy rendőri és büntető ügyekben a békebíró semmi hatáskör sem illeti meg. A községi bíráskodás eljárására vonatkozó szabályok közül érdemes megemlíteni, hogy a községi bíróság csak pénzbüntetést, és pedig öt forintig terjedhető összegben szabhat ki.¹³

A kisebb jelentőségű polgári peres ügyekben a felperes szóban vagy írásban megtett panaszára válaszul a bíró lehetőleg rövid hatánapot tűz, ellenkező esetben pedig elutasító végzést hoz. Már ez az eljárás megkívánja a személyes jelenléte, azonban lehetőséget ad, hogy meghatalmazott útján a felek képviselhessék magukat. Meghatalmazott jelenléte esetén, a kötelező meghatalmazott igénybevétele kivéve, díjak, költségek terhelik az érintett felet. A tárgyalás szóbeli, közvetlen és nyilvános; de csak felnőttek bocsáthatók a tárgyalási helyiségbe. Miután a bíró a feleket meghallgatta köteles az egyezséget megkísérelni, amely esetben két végkifejlett fordulhat elő. Amennyiben az egyezés sikeres, a felek és a bíró általi aláírás és a pecséttel való ellátás után rendelkezik joghatállyal. Ha az egyezés sikertelen, a peres ügyet a bíró ítélettel dönti el. Jogorvoslati lehetőségként a semmisségi panasz és az egyszeri perújítás intézménye áll rendelkezésre.¹⁴

1902-ben Moskovitz Iván a békebírásról, mint elévült intézményről beszél¹⁵. Fontos számára, hogy a békebírók hivatalát jogi végzettséggel rendelkezők töltsék be, illetve, hogy ezt az állást, mint hivatásszerű hivalt viseljék. A szakszerűséget és a függetlenséget tartja hangsúlyosnak a békebírák intézményénél, általuk csökkentve a rendes bíróságok terhét és közelebb hozva az ítélezést az érintettekhez.

A békebírák intézménye számtalan hasonlóságot mutat a békéltetés mai formájában megjelenő közvetítő eljárásával. Bátran mondhatjuk, hogy az egyeztetés és békítés körében és ezen feladat ellátásában a békebírák hatalmas lépést jelentettek. Azonban az eljárás maga még inkább a bírói eljárás formáihoz ra-

121877. évi XXII. törvény 11. § In: <http://1000ev.hu/index.php?a=3¶m=5786> Utolsó letöltés ideje: 2014. március 9.

131877. évi XXII. törvény 21. § In: <http://1000ev.hu/index.php?a=3¶m=5786> Utolsó letöltés ideje: 2014. március 9.

141877. évi XXII. törvény 55. § In: <http://1000ev.hu/index.php?a=3¶m=5786> Utolsó letöltés ideje: 2014. március 9.

15Moskovitz Iván: Glosszák a magyar békebírák intézményéhez, In: A jog, 1902/46. szám, Budapest 329. o.

gaszkodik, sokkal kevésbé mutat hajlandóságot a felek általi kompromisszum rugalmasabb megoldására, még nem érezhető teljes egészében az az elv, ami a mediációt áthatja, ami természetesen az érintett felek minél teljesebb körű bevonása az eljárásba és a következmények megállapításába. Összességében maga a békebíró, még ha nem is tartozott a legfontosabb és legjelentősebb bírói fórumaink egyiké, mindenképpen helyet érdemel, amikor a megegyezésről, a békeltetés kezdeteiről beszélünk.

Irodalomjegyzék

- A béke bíróságok mint egyes bíróságok, Törvényszéki Csarnok, 1867. kilencedik évfolyam (cikksorozat), Budapest
- Moskovitz Iván: Glosszák a magyar békebírók intézményéhez, In: A jog, 1902/46. szám, Budapest
- Pallas Nagylexikon In: <http://mek.oszk.hu/00000/00060/html/011/pc001182.html> Utolsó letöltés ideje: 2013. április 6.
- 1877. évi XXII. törvény a kisebb polgári peres ügyekben való eljárásról In: <http://1000ev.hu/index.php?a=3¶m=5786> Utolsó letöltés ideje: 2014. március 9.

A magyar szerzői jog kialakulása és fejlődése a XIX. század végéig

Írta: Zánthy Anna

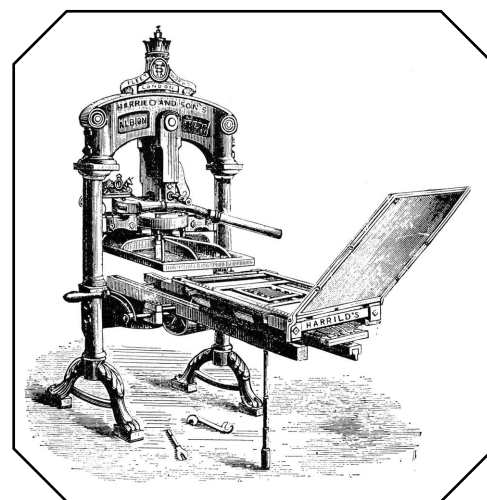
A szerzői jog – vagyis a szerzőnek az állam által elismert azon joga, melynél fogva bizonyos alakba öntött és másokkal való közlésre alkalmas módon physicailag érzékesített gondolatait nyilvánosságra hozhatja és vagyoniilag értékesítheti¹ – kifejezése (droit d’auteur) jogszabályban először 1910-ben fogalmazódott meg Franciaországban.² Természetesen ez nem azt jelenti, hogy korábban ne szabályozták volna a szellemi alkotások jogát; egyszerűen csak nem abban a formában, nem azzal a tartalommal, ahogy azt ma mi ismerjük.

A szerzői jog gyökerei több ezer évre nyúlnak vissza a történelemben. Már a római jogban is léteztek a szerzők és a könyvkereskedők között kialakult olyan szerződések, melyek az irodalmi munkák többszörösítését szabályozták. Ezen ügyletek keretében kialakult kiadói jogot azonban csupán a szokás védte, jogi védelemben nem részesült, hiszen a művek többszörösítésének jogából eredő igény érvényesítésére nem hogy kereset nem létezett, de még magáról a jogról sem tesznek említést a források.³

A középkorra azonban egyértelművé vált, hogy a kiadói jogoknak az általános magánjogi szabályokkal⁴, valamint a kereskedő üzletek által kialakított szokásokkal⁵ történő rendezése nem elégséges, és egy átfogóbb védelemre van szükség. A általánosabb szabályozás iránti vágy alapvetően három okra vezethető vissza:

1. könyvnyomtatás megjelenésére;
2. az individualizmus kialakulására;
3. a szellemi művek iránti társadalmi igényre.

A könyvnyomtatás, – amit tárgyi oldalként szokás nevezni – technikai megvalósulása ugyanis lehetővé tette a művek nagy mennyiségben, rövid időn belül történő sokszorosítását, és így a szellemi alkotások áruvá válását. (Guttenberg előtt például egész Európában összesen pár ezer könyv létezett, míg a nyomtatás megjelenését követő ötven éven belül a könyvek száma közel tíz-millióra nőtt.⁶)

1 Dr. Mutschenbacher Viktor: A szerzői jog rendszeresen előadva, Pécs, 1890. 1.o.

2 B. Zorina Khan: An Economic History of Copyright in Europe and the United States (in: <http://eh.net/encyclopedia/article/khan.copyright>) utolsó letöltés: 2013. április 11.

3 Nótári Tamás: A Magyar szerzői jog fejlődése, Szeged, 2010. 21.o.

4 Kenedi Géza : A magyar szerzői jog: Az 1884: XVI. Törvénycikk rendszeres magyarázata, valamint a vele egybefüggő törvények és rendeletek, Budapest, 1908. 7.o.

5 Nótári: i.m. 21.o.

6 History of Copyright , (in: <http://www.historyofcopyright.org/>) utolsó letöltés:2014.02.30.

A könyvnyomtatás önmagában azonban még nem mutatkozott elégségesnek, a tárgyi elem mellett szükséges volt az alanyi oldal kialakulása, vagyis az individualizmus megjelenése. Az individualizmussal ugyanis feltámadt a művészekben a késztetés, hogy alkotásaikkal beírják magukat a történelembe, és így az anonimitást a szellemi egyéniség, a feltűnés és a megismerés iránti vágy váltotta fel.⁷

És végül, de nem utolsósorban nagy szerepet játszott a folyamatban a fogyasztási oldal megjelenése, vagyis „a társadalmi igény, hogy az emberek szellemi produktumok birtokosai lehessenek”.⁸

Az előbb leírtak alapján jól látható, hogy a művek iránti kereslet rohamosan nőtt, ami a szellemi alkotásokhoz kötődő megbecsülés mellett a vagyoni védelem szükségességét⁹, és ezáltal – ahogy azt már korábban említettem – egy eltérő szabályozást hívott életre. Magyarországon – Európa többi országához hasonlóan – a király olykor privilégium, olykor udvari rendelet formájában szabályozta a kiadói jogot, amelyet kezdetben csak főiskoláknak, később pedig már magán nyomdáknak is biztosított. A középkori kiváltságokkal történő szabályozás mögött az az elv húzódott, miszerint az uralkodó a művek felett felügyeleti joggal rendelkezik, és így alanyi joga a szellemi alkotások nyomtatását megengedni vagy elnyomni.¹⁰ A kiváltságlevelekben a könyvnyomtatásra, kiadásra biztosított kizárólagos felhatalmazás terjedelme alapján a szabadalomnak két formája alakult ki. Az egyik általánosságban biztosította a könyvnyomtatáshoz való jogot a privilégiumot szerzőnek, és egyúttal mindenki más kizárt e tevékenységből.¹¹ Ilyen szabadalmat szerzett például Johann Speier 1469-ben, Velencében.¹² A privilégium másik formája csak konkrét, a kiváltságlevélben meghatározott művek nyomtatását tette lehetővé, természetesen e művek vonatkozásában mindenki más eltiltásával egyidejűleg.¹³ Így például 1584-ből ismeretes az a tiszta-privilégium levél, amelyben a nagyszombati főiskola kizárólagos jogot kapott a Corpus Juris Hungarici kiadására, azzal a záradékkal, hogy a könyv utánnyomása és jogtalan árulása tíz arany márkával büntetendő.¹⁴ A privilégiumokkal történő szabályozás azonban egy igen komoly sebből vérzett. Mivel a kiváltságlevelek mindig egy-egy esetre vonatkoztak, és így módon különféle képpen állapították meg a védelem idejét, tárgyát, a kiadó és a szerző között fennálló jogviszony tartalmát¹⁵ (igaz Kenedi Géza az utolsó tartalmi elem meglétét tagadta¹⁶), lehetetlenné vált egy egész országra kiterjedő általános szabályozás biztosítása.

Érdekes módon az első országos szintű szabályozás szükségességére Takács Ádámnak a Helytartótanácsához intézett felkiáltása hívta fel a figyelmet.¹⁷ A református lelkész beszédében elpanaszolta, hogy Paczkó pesti nyomdász azért nem hajlandó a halotti beszédeinek a második kötetét

7 Mezei Péter: A szerzői jog története a törvényi szabályozásig (1884: XVI. tc.) (in: <http://jesz.ajk.elte.hu/mezei19.html>) utolsó letöltés: 2013. április 11.

8 Mezei Péter: A szerzői jog története a törvényi szabályozásig (1884: XVI. tc.) (in: <http://jesz.ajk.elte.hu/mezei19.html>) utolsó letöltés: 2013. április 11.

9 Mezei Péter: A szerzői jog története a törvényi szabályozásig (1884: XVI. tc.) (in: <http://jesz.ajk.elte.hu/mezei19.html>) utolsó letöltés: 2013. április 11.

10 Kenedi: i.m. 7.o.

11 Nótári: i.m. 21.o.

12 Mezei Péter: A szerzői jog története a törvényi szabályozásig (1884: XVI. tc.) (in: <http://jesz.ajk.elte.hu/mezei19.html>) utolsó letöltés: 2013. április 11.

13 Nótári: i.m. 21.o.

14 Kenedi: i.m. 7.o.

15 Mezei Péter: A szerzői jog története a törvényi szabályozásig (1884: XVI. tc.) (in: <http://jesz.ajk.elte.hu/mezei19.html>) utolsó letöltés: 2013. április 11.

16 Kenedi: i.m. 8.o.

17 Nótári: i.m. 36.o.

kiadni, mert fél, hogy Landerer nyomdász az egész kötetet utánnyomná, pontosan úgy ahogyan azt korábban az első kötet kapcsán tette. Takács Ádám, és még számtalan hasonló kiadó problémáját igyekezett az 1793. november 3-án kiadott 12157. számú királyi rendelet orvosolni, amely az utánnyomást már nem csak pénzbüntetéssel, hanem elkobzással valamint a szerzőnek vagy jogutódjainak nyújtandó kárpótlással büntette. A kárpótlás iránti igény elévülésére az általánostól eltérő időtartamot a jogszabály azonban nem írt elő. A rendelet egy mű ugyanazon cím alatt való új kiadását a szerző vagy jogutódjának a beleegyezéséhez, valamint a könyvvizsgáló engedélyéhez kötötte a szerzemények cenzúrázása érdekében. Mivel a szabályozás a külföldi szerzőkre nem terjedt ki, így a királyi rendeletet 1794-ben pótlás követte, amely az Ausztria és Magyarország közötti együttműködést mondta ki, és a két ország szerzőinek kölcsönös és egyforma védelmét deklarálta.¹⁸ 1831-ben a 4232. számú udvari rendelet a védelmet kiterjesztette a rajzokra és rézmetszetekre is a folyóiratok mellett megjelenő divatképek illetve rajzok kivételével.¹⁹

A XIX. század derekára fellendült mind az irodalmi, mind pedig a politikai élet, egyre jellemzőbbé váltak a sajtófelszabadításra irányuló politikai törekvések, és a szellemi alkotások iránti kereslet növekedésével²⁰ a sokszorosítás is növekedett²¹. A fejlődéssel egyidejűleg azonban egyre több panasz érkezett a szerzői jogok megszegéséről, illetve az azokkal való visszaélésekről.²² Így például G.N. Berzsenyi Dániel örököseinek engedélye nélkül adta ki az elhunyt költő műveinek több mint a felét, Anthologia címmel.²³ Kétséget kizáróan Magyarország megérett egy új szerzői jogi törvény elfogadására, amelyet mind a magyar, mind pedig az osztrák jogalkotó megérzett. A probléma csak abban állott, hogy a két fél eltérően gondolkodott a magyar szabályozás kérdéséről. A Kisfaludy Társaság 1844-ben egy törvénytervezetet dolgozott ki, amely pontosítás céljából Szemere Bertalanhoz került. A tervezet alapvetően 1837-es porosz szerzői jogi törvényre valamint az 1843-as büntetőjogi koncepcióra épült. A javaslat a maga korában újtónak bizonyult, hiszen kiterjesztette a törvény tárgyi hatályát, a védelmi időt ötven évben állapította meg, nem csak anyagi jogi, hanem eljárásjogi szabályokat is tartalmazott. kimondta, hogy a túlélő házastárs nem haszonélvezetet, hanem tulajdonjogot szerez az alkotáson, és – ami véleményem szerint a legnagyobb változást jelentette – a szerzői jog védelmét a közigazgatásból a büntetőjogi bíróságok hatáskörébe utalta.²⁴ „A király azonban kitérő leirattal adta vissza az országgyűlésnek a javaslatot avégből, hogy a karok és rendek nagyobb világosság és a mutatkozó hézagok kipótlása tekintetéből azt a leiratban foglalt módosítások értelmében dolgozzák át. Az országgyűlés azonban időközben eloszolván, a javaslat többé tárgyalás alá nem került.”²⁵ Mint az később kiderült, a királyi leirat mögött nem a szakmai hiányosságok miatti aggodalom húzódott, hanem a félelem, hogy a két ország közötti jogegység vagy legalábbis joghasonlóság megszűnik. Az udvar ugyanis a javaslat benyújtásakor már egy új az örökös tartományok részére írt szerzői jogi pátenst tervével foglalkozott. A pátenst 1846. október 19-én tették közzé, egyrészt azzal a királyi felhívással, hogy a

18 Kenedi: i.m. 9.o.

19 Mezei Péter: A szerzői jog története a törvényi szabályozásig (1884: XVI. tc.) (in: <http://jesz.ajk.elte.hu/mezei19.html>) utolsó letöltés: 2013. április 11.

20 Kenedi: i.m. 9.o.

21 Nótári: i.m. 39.o.

22 Nótári: i.m. 39.o.

23 Mezei Péter: A szerzői jog története a törvényi szabályozásig (1884: XVI. tc.) (in: <http://jesz.ajk.elte.hu/mezei19.html>) utolsó letöltés: 2013. április 11.

24 Nótári: i.m. 39.o.

25 Kenedi: i.m. 10.o.

kancellár véleményes jelentést tegyen a pátens Magyarországon való alkalmazhatóságáról, másrészt pedig azzal a felszólítással, hogy a magyar Helytartótanács a jelentés alapján tárgyalja újra a Szemere-féle javaslatot a pátens rendelkezéseit figyelembe véve. Ezt követően a kancellár és a Helytartótanács véleményét megfontolva a Magyar Királyi Könyvbíráló Főhivatal 1847-ben a jelentését a király elé terjesztette.²⁶ Jászay Pál²⁷ e jelentés alapján elkészítette az új kormányhatósági törvénytervezetet, amelynek azonban az országgyűlésen való megvitatására az egymásra torlódó politikai események folytán soha nem került sor. A sors iróniája, hogy ennek eredményeképpen éppen a két ország közötti jogegység szűnt meg, hiszen míg Ausztriában 1895-ig a pátens maradt hatályban, addig Magyarországon 1849-ig az 1793. évi királyi rendelet volt alkalmazandó. Noha az 1848-as jogalkotás keretében a XXX. törvénycikk a színházakat, a XVIII. törvénycikk a nyomdákat korlátozó cenzúrát törölte el, illetve ugyanez a jogszabály egyben kimondta a gondolat terjesztésének a szabadságát²⁸, ennek ellenére a szerzői jogok szabályozására nem került sor. Természetesen a bécsi udvar a szabadságharc leverését követően nyomban visszaállította az egyensúlyt az 1853. május 1-jén hatályba lépő császári rendelettel, amely az osztrák polgári törvénykönyvvel együtt az 1846. évi pátenset is hatályba léptette. (A pátens nálunk 1861-ig bírt törvényerővel, míg Erdélyben egészen 1884-ig hatályban maradt.)²⁹

Az 1861-ben jogrendezés céljából összehívott Országbírói Értekezleten a szerzői jog szabályozása is szóba került, de mivel e tekintetben alkotmányos törvény még nem volt, és az Értekezlet tartózkodni óhajtott az osztrák jogállapotok átörökítésétől, így végül a következő elvi döntést hozta: „Az ész szüleményei is oly tulajdont képeznek, mely a törvény oltalma alatt áll.”³⁰ Ez a kijelentés, noha első pillantásra nem tűnik korszakalkotó gondolatnak, jelentékeny változást hozott a maga idejében. Elsősorban ez az elvi kijelentés vezetett oda, hogy a szerzői jogok védelme a büntetőbíróságok hatásköréből a polgári bíróságok hatáskörébe került. Fejlődést jelentett ezen túl, hogy a szellemi tulajdon fogalmának megalkotásával

a törvénytörő bírói gyakorlat óriási hatalmat kapott a kezébe. További változás következett be az utánnyomás kapcsán, hiszen 1861-ben végleg eltörölték – a középkori privilégiumok maradványaként fennmaradt – utánnyomás hatósági engedélyét. A fejlődés azonban gyakorlati szinten egyáltalán nem érvényesült. A művészek óvakodtak e bizonytalan jogaikat peres úton érvényesíteni. Valójában a bitorlás egyetlen akadályát a köztudat alakította ki, amely szerint a plágium, a szerzői jogok megsértése gyalázatos dolog, és társadalmilag elítélendő. Így mivel alig került jogeset a bíróságok elé, a bírói gyakorlat sem tudott fejlődni (annak ellenére sem, hogy pontosan ez lehetett volna az 1861-évi elvi kijelentés egyik legkomolyabb következménye).³¹

26 Kenedi: i.m. 10.o.

27 Nótári: i.m. 40.o.

28 1848. évi XVIII. törvénycikk 1§

29 Kenedi: i.m. 10-11.o

30 Kenedi: i.m. 11.o.

31 Kenedi: i.m. 11.o.

1867-ben a Kisfaludy Társaság a második törvénytervezetét dolgozta ki, ami azonban a magyar büntetőjogi koncepció hiánya miatt a kezdetektől halálra volt ítélve. A törvénytervezetnek a Magyar Képzőművészeti Társaság által átdolgozott, a művészetekre vonatkozó része pedig csak az igazságügyi-minisztériumig jutott el.³²

A szerzői jogi törvény megalkotásában a következő lépést a Magyar Írók és Művészek Társasága tette meg. 1874-ben Kováts Gyula vezetésével egy újabb, az 1870-es német birodalmi törvényen alapuló tervezetet nyújtottak be, amelyet azonban az 1875. évi kereskedelmi törvény kodifikációja háttérbe szorított, annak ellenére, hogy e törvényjavaslat a magyar igényekre, az önálló szabályozást igénylő magyar életre volt különös tekintettel.³³ Fontos azonban megjegyeznünk, hogy a kereskedelmi törvény egyáltalán nem volt mentes a szerzői joggal kapcsolatos rendelkezésektől. Az 1875. évi XXXVII. törvénycikk. II. rész 8. címében szabályozta a kiadó és az író közötti jogviszonyt. Definíálta a kiadói ügylet fogalmát, a szerződés tartalmát, keletkezését és megszűnését, meghatározta a két fél jogait és kötelezettségeit, valamint rendelkezett a tiszteletdíjról és a felelősségtanról.³⁴

A XIX. századi kodifikációs kísérleti hullám végül a Kisfaludy Társaság harmadik próbálkozásával zárult. A Társaság a Magyar Tudományos Akadémiával szövetkezve Arany Lászlót bízta meg a tervezet kidolgozásával. A javaslat a három német birodalmi törvényről vett mintát, és egységesen szabályozta az irodalmi, művészeti és fényképészeti szerzői jogot. A tervezetet először a Magyar Tudományos Akadémiának, azt követően Pauler Tivadar igazságügyi-miniszternek terjesztették elő, míg végül 1882. november 20-án a képviselőház elé nyújtották be.³⁵ „A javaslat végső szövegét 1884. márc. 12-én hitelesítette a képviselőház, a főrendiház pedig márc. 28-án változatlanul elfogadta.”³⁶ Az uralkodó végül 1884. május 7-én hirdette ki az első magyar szerzői jogi törvényt, az 1884. évi XVI. törvénycikket.³⁷ A törvény legfőbb erénye az volt, hogy elvetette a régi felfogást tükröző szellemi tulajdonjog koncepcióját és a szerzői jogot önálló egységes jogként szabályozta³⁸, elismerve ezzel, hogy a szerzői jog nem egyenlő a művésznak az alkotásán fennálló tulajdonjogával, hanem egyfajta, részjogosítványokból felépülő külön jogként írható le.

A hosszú kodifikációs folyamat ellenére e jogszabály nem volt túl hosszú életű. A folyamatos technikai fejlődés, az 1884. évi XVI. tc. hiányosságai, pontatlanságai, valamint a Berni illetve a Római Egyezményhez való csatlakozás iránti vágy arra késztette a jogalkotót, hogy egy újabb törvényt, az 1921. évi LIV. törvénycikket fogadjon el. Az 1921. évi LIV. törvénycikket még két szerzői jogi törvény követte, amelyek közül az 1999. évi LXXVI. törvény a mai napig hatályos.

32 Kenedi: i.m. 13.o.

33 Nótári: i.m. 41.o.

34 Mezei Péter: A szerzői jog története a törvényi szabályozásig (1884: XVI. tc.) (in: <http://jesz.ajk.elte.hu/mezei19.html>) utolsó letöltés: 2013. április 11.

35 Kenedi: i.m. 14.o.

36 Kenedi: i.m. 14.o.

37 Nótári: i.m. 41.o.

38 Kenedi: i.m. 30.o.

Irodalomjegyzék

- Nótári Tamás: A Magyar szerzői jog fejlődése, Szeged, 2010.
- Kenedi Géza : A magyar szerzői jog: Az 1884: XVI. Törvénycikk rendszeres magyarázata, valamint a vele egybefüggő törvények és rendeletek, Budapest, 1908.
- Dr. Mutschenbacher Viktor: A szerzői jog rendszeresen előadva, Pécs, 1890.
- Mezei Péter: A szerzői jog története a törvényi szabályozásig (1884: XVI. tc.), In: Jogelméleti Szemle, 2004/3. szám, Budapest (in: <http://jesz.ajk.elte.hu/mezei19.html>)
- <http://www.historyofcopyright.org/>
- <http://eh.net/encyclopedia/article/khan.copyright> (B. Zorina Khan: An Economic History of Copyright in Europe and the United States)

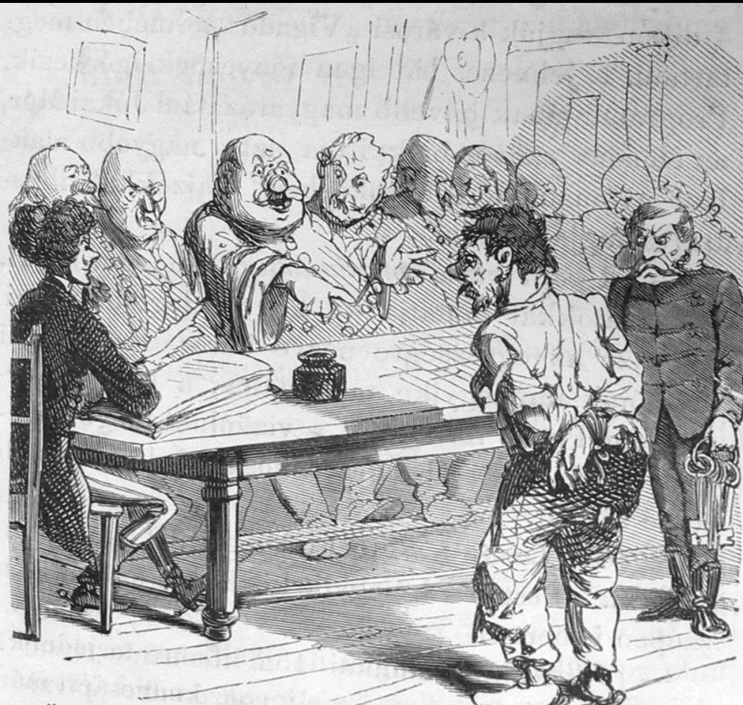
A Magyar Állam-és Jogtörténeti Tanszék Cikkíró pályázatát hirdeti

Az alábbi képek egyikéről várunk 13-15 ezer karakter közötti

írásokat, műfaji megkötés nélkül

a majttok @gmail.com címre.

Leadási határidő: április 20.

SHROBNI
LFRET
AKRWEL
ARTON
ASLOW
UXTON
ELPER
URTON
LAY CRO
ODNOE
FESTERF
ERBY

BOOTS AND SHOES to last twice the time
cracking; beautifully soft, easy to the feet, and
waterproof.

STRAWSON'S WATERPROOF

For BOOTS AND SHOES, Price 1s.

This composition will be found the best ever brought
the public as a Waterproof for Leather. Boots and
shoes dressed with this composition will resist all damp
fog, wet grass, dew, and even snow, and will last three
times as long as any others.

"Beaminster, September 23
'Dear Sir,—I beg to tell you that I constantly apply
Strawson's Waterproof Composition to my boots, and am so satisfied
with its usefulness that I frequently recommend it to my friends.
The least of its valuable qualities is, that it prevents
the leather from getting dry and hard. I have this day put on a pair of
boots for the first time, which I have dressed with your Composition.
In eight or ten months since I have dressed the leather with your
Composition, and the leather is as soft as the finest kid. You are
at liberty to make my opinion as to the merits of your Waterproof Composition
known to all. I am, dear Sir, very faithfully yours,
JOHN STAINES WEBB, M.P."

'Mr. Strawson.

"Crewkerne, December 8
'Sir,—I have much pleasure in testifying to the value
of Strawson's Waterproof for leather, which I have used for the last
four years with the most complete success. Having resorted
to the test of experience, I had a pair of boots, made of
very thin leather, dressed twice with the Composition, and
walked in them for some hours through fields of turnips and

...for a long time had laboured under a most
distressing cough, and who had resorted to every remedy
within her knowledge, I sent the remainder of the bottle

A TDK tervezett programja a 2013/2014-es tanév II. félévében

Február 19. 18:00

Évfolyamdolgozatot kell írnom, segítség!

Február 26. 18:30

Eötvös Szalon

Március 5. 18:00

Négyesi Lajos: Mohács – mi rejlik a felszín alatt?

Március 12. 18:00

Csapó Csaba: Ferenc József és a kiegyezés

Március 19. 18:00

Ungváry Krisztián: Az ügynökkérdés Magyarországon (szervezés alatt)

Március 26.

IMEI látogatás (zártkörű)

Április 2.

Börtönlátogatás

A programon való részvétel előzetes regisztrációhoz kötött!

Április 9. 18:00

OTDK dolgozatok bemutatása I.

Április 16-22.

Tavaszi szünet

Április 23. 18:00

OTDK dolgozatok bemutatása II.

Április 29.

YOU MÁJT WIN 5

Május 7. 18:00

Vizsgafelkészítő

A programok időpontja változhat, az aktuális információkat megtalálod a www.majt.hu-n, a tanszék hirdetőtábláin vagy a Facebook oldalunkon!

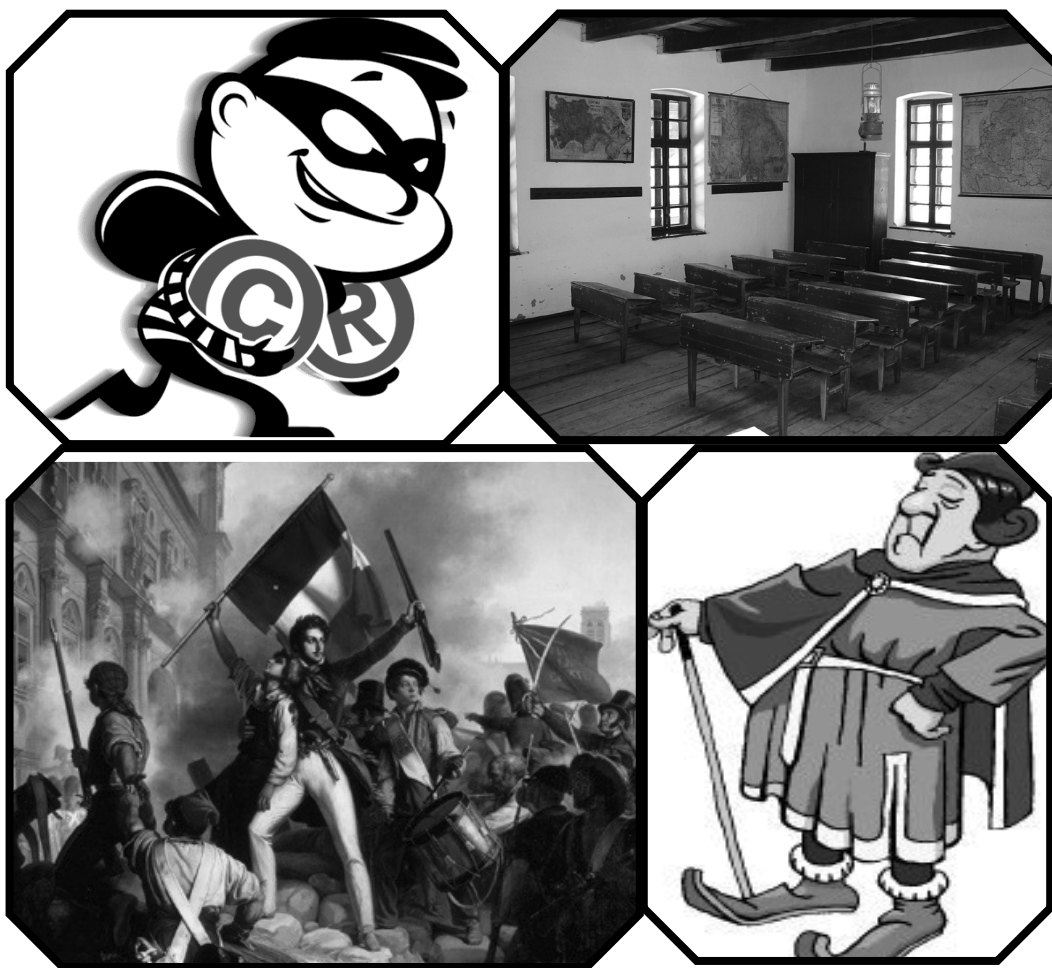
Miért gyere MÁJT TDK -ra?

- mert magyar jogtörténeti diákkörünk az értékes tudományos munka és a jó hangulatú együttlét sajátos ötvöze
- a tanulságos előadásokból és programokból olyan plusz információkkal gazdagodhatsz, amelyek további tanulmányaid és munkád során segítségére lehetnek
- lehetőséged nyílik az egyetemi oktatók személyes megismerésére és a velük való kötetlen beszélgetésre
- az egyetemi kavargásban nyersz egy biztos pontot, egy „békés szigetet”, ahol egy szűkebb baráti csoportban dolgozhatsz, gondolkozhatsz, valamint nyerhetsz értékes tanácsokat a felsőbb évesektől az egyetemi életben való eligazodáshoz
- bátorítunk az együtt gondolkodásra, a vitára, a tudományterülettel való mélyebb foglalkozásra, publikálásra akár szóban a TDK ülésein, akár írásban a Joghistóriában

**tudomány • barátság • programok • vitakör • MÁJT TDK
minden héten szerdán 18 órakor**

Figyeld programjainkat a **www.majt.hu**-n, a tanszék hirdetőtábláin vagy a **Facebook** oldalunkon!

IMPRESSZUM

Kiadó: ELTE Állam- és Jogtudományi Kar Magyar Állam- és Jogtörténeti Tanszék

Felelős szerkesztő: dr. Gosztonyi Gergely

ISSN: 2062-9699

Szerkesztette: Losonczy Eszter

Munkatársak: Deák Richárd, Karácson Zita, Losonczy Eszter, Palguta Virág, Papp Dorottya,
Szabó Zsanett, Ványa Bertalan, Vitál Vivien, Vastag Alexandra, Zanathy Anna

Tördelés és korrektúra: Losonczy Eszter